

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Освітня програма: Соціальна робота.
Практична психологія
Спеціальність: 231 Соціальна робота

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

студентки Зазимко Марії Сергіївни

Науковий керівник: Останіна Ніна Степанівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензенти:

Хлебик Світлана Ростиславівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Сватенков Олександр Васильович,

кандидат педагогічних наук, доцент

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
доктор педагогічних наук,
професор _____ 2020р. (О.В.Лісовець)

Анотація.

Зазимко М.С. Соціалізація дітей дошкільного віку у дозвілльєвій діяльності.

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю соціальна робота та практична психологія. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, 2020.

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі соціалізації дітей дошкільного віку у дозвілльєвій діяльності. Проаналізовано сутність і зміст дозвілльєвої діяльності у формуванні соціально-комунікативних якостей особистості дитини дошкільного віку. Досліджено соціально-педагогічний потенціал дозвілльєвої діяльності, визначено її роль у процесі соціалізації дошкільників. Проведено експериментальну діагностику рівня сформованості провідних умінь спілкування і взаємодії з однолітками дітей 5-6 річного віку. Розроблена програма формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвілльєвій діяльності закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, соціалізація, дозвілля, емпатія, спілкування.

Abstract

Zazymko M.S.. The process of socialization of preschool children through recreational activities.

Thesis for the master's degree in social work and practical psychology. -- Nizhyn Gogol State University, — Ministry of Education and Science of Ukraine. — Nizhyn, 2020.

The article devotes considerable attention to the problem of socialization of preschool children in leisure activities. This paper analyzes the essence and meaning of recreational activities in the formation of social and communicative traits of the *preschooler personalities*. *This study shows the socio-pedagogical potential of leisure activities, identifies its role in the process of socialization of preschool children. The article considers the experimental diagnosis of the level of formation of the leading skills of communication and the peer relations of 5-6 year old children.* It also mentions the developed program for the formation of social and communicative competence of preschoolers in the leisure activities of nursery school.

Key words: preschooler, socialization, leisure, empathy, communication

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА У ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	
1.1 Науково-теоретичні підходи до визначення основних понять дослідження.....	9
1.2 Особливості процесу соціалізації особистості в дошкільному віці.....	20
1.3. Дозвілля як провідний чинник соціалізації дитини дошкільного віку.....	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	43
2.1.Форми і методи організації дозвіллевої діяльності дошкільників у середовищі закладу дошкільної освіти.....	43
2.2. Хід і результати емпіричного дослідження розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	54
2.3 Програма формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвіллевій діяльності закладу дошкільної освіти.....	67
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	79
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Соціальне становлення і розвиток особистості є важливим і значущим завданням українського суспільства. Це особливо важливо в період, коли життя спільноти знаходиться в зоні активних соціальних викликів, існування військового конфлікту на Сході країни, що впливає на процеси переорієнтації цінностей і формування соціального досвіду людей. Конструювання нової соціальної реальності залежить від цінностей, які будуть формуватися у підростаючого покоління вже з дошкільного віку, їх відповідності актуальним соціальним відносинам, соціальній культурі сучасності і загальнолюдським цінностям.

За таких умов, дитина виступає вже не тільки об'єктом виховання як соціально керованого процесу соціалізації, що забезпечує засвоєння соціального досвіду минулих поколінь, але й учасником і суб'єктом суспільного життя. Це важливий етап у житті майбутньої дорослої людини. Саме в ньому закладаються підвалини формування особистості як повноправного члену суспільства, відповідального за його подальший соціальний, економічний, політичний та духовний розвиток і процвітання.

Традиційні підходи до організації процесу соціалізації дітей дошкільного віку не завжди відповідають вимогам сучасності. На жаль, аналізуючи соціально-економічну, політичну, культурну ситуацію в країні, важко не акцентувати увагу на наявних у суспільстві проблем соціального становлення дітей та молоді. Порушення звичного ритму життя через соціальні катаклізми, збройні сутички, певні зміни у традиційних сімейних цінностях негативно впливають на соціалізацію дітей, формують негативний життєвий досвід і ставлення до світу.

Відповідно постає нагальне питання щодо науково-теоретичного і практичного осмислення проблеми соціального формування і розвитку підростаючих поколінь в умовах сучасного суспільства. Успішне вирішення цього завдання може бути здійснено через реалізацію креативно-освітнього

потенціалу освітньої системи, функціонал якої змістовно доповнюється дозвіллевою діяльністю, її здатністю забезпечити інкультурацію і самореалізацію особистості. Необхідність детального вивчення і обґрунтування шляхів вирішення окресленої проблеми визначають актуальність магістерського дослідження.

Методологічну базу дослідження складають роботи провідних науковців, присвячені проблемі соціального становлення і розвитку людини, серед яких Г. Тард, Дж. Мід, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Ч. Кулі. У сучасних дослідженнях аспекти проблеми соціалізації особистості в загальному вигляді розглядаються С. Батеніним, Г. Костюком, які наголошують на тому, що процес соціалізації ніколи не завершується і триває впродовж усього життя людини.

В основу нашого дослідження покладено «еволюційну» концепцію Е. Еріксона, який наголошує на важливості успішного вирішення людиною завдань соціалізації на кожному етапі її життя як у дитинстві, так і в дорослому віці і визначає зони ризику в процесі соціалізації, які можуть негативно вплинути на наступні етапи соціального розвитку особистості.

Науково-теоретичну базу проведеної наукової роботи складають дослідження таких відомих вчених, як І. Зверева, А. Капська, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, А. Мудрик, С. Харченко та ін. В їх дослідженнях розглядаються питання актуалізації розробки проблеми соціалізації особистості в умовах сучасного суспільства, необхідності створення умов для забезпечення активної адаптації дітей в сучасному соціумі, набуття ними соціально-емоційної рівноваги та стійкості в ситуації нових соціальних викликів. З іншого боку, дослідники наголошують на необхідності підвищення вимог до роботи соціальних інституцій, які відповідають за підготовку дитини до життя у суспільстві, формування її як повноцінної особистості, активного суб'єкта соціалізації і власної життєтворчості.

Дозвілля як чинник формування та розвитку особистості дитини дошкільного віку визначають пріоритетом своїх наукових досліджень вчені різних галузей наукового знання. Так, соціокультурне значення дозвілля

висвітлили у своїх працях В. Бочелюк, А. Жарков, Т. Ковальчук, О. Понукаліна та інші; вплив соціокультурного середовища на розвиток дитини – Е. Гусинський, Р. Чумічева, та інші; сутність і специфіку дитячого дозвілля - І. Бойчев, Н. Кочубей, Т. Черніговець та інші; велике значення дозвілля в соціалізації дитини підкреслюють М. Аріарський, Б. Титов, Ю. Клейберг та інші.

Своєчасність і необхідність дослідження проблеми соціалізації дошкільників у дозвіллевій діяльності визначається суперечностями:

- між потребою сучасного суспільства в удосконаленні людського потенціалу суспільства недостатньою розробленістю проблеми соціалізації дітей та молоді на різних етапах вікового розвитку;

- між необхідністю соціально-педагогічної організації дозвіллевої діяльності дошкільників і недостатнім рівнем розробленості методичної бази щодо використання сучасних форм керівництва цими процесам в умовах закладу дошкільної освіти;

- потребою пошуку нових форм та методів соціалізації дошкільників, в тому числі розвитку їх соціально-комунікативної компетентності та недостатньою кількістю досліджень в області використання в цих процесах дозвіллевої діяльності дітей;

- сучасними вимогами до навчально-методичного забезпечення процесу соціалізації дошкільників та організацією їх дозвілля в умовах закладу дошкільної освіти.

Зважаючи на те, що у теорії і практиці вітчизняної соціальної педагогіки і соціальної роботи з дітьми дошкільного віку проблема їх соціалізації в організації дозвілля в середовищі закладу дошкільної освіти є недостатньо дослідженою, ми обрали тему магістерського дослідження «Соціалізація дітей дошкільного віку у дозвіллевій діяльності».

Об'єктом дослідження - соціалізація дітей дошкільного віку як процес

Предметом дослідження - форми і методи організації дозвіллевої діяльності в соціальній роботі з дошкільниками як чинника їх соціалізації

Мета дослідження – обґрунтувати необхідність використання дозвілєвої діяльності як чинника соціалізації дошкільників, розробити програму формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвілєвій діяльності закладах дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. На основі опрацьованої літератури проаналізувати наукові підходи до визначення основних понять дослідження..

2. Охарактеризувати соціально-виховний потенціал дозвілєвої діяльності як чинника успішної соціалізації дошкільників.

3. Провести емпіричне дослідження розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку та обґрунтувати його результати.

4. Розробити програму формування соціально-комунікативної компетентності дітей 5-6 річного віку в організації їх дозвілєвої діяльності у середовищі закладу дошкільної освіти.

Для вирішення поставлених завдань нами було використано наступні **методи дослідження:**

-теоретичні: вивчення філософської, соціально-психологічної і педагогічної літератури з питань організації і керівництва процесом соціалізації дітей дошкільного віку та можливостей використання виховного потенціалу дозвілєвої діяльності як чинника соціального розвитку особистості, їх систематизації та узагальнення з метою розробки програми формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвілєвій діяльності закладу дошкільної освіти;

емпіричні: тестування, включене спостереження, методи опитування, методи психологічної діагностики.

Наукова новизна отриманих результатів. В магістерському дослідженні дістало подальшого розвитку проблема використання ігрових форм і методів в соціалізації дітей дошкільного віку в умовах організованої дозвілєвої діяльності

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у визначенні сучасних форм і методів організації дозвілля дошкільників, обґрунтуванні психолого-педагогічних умов організації змістовного дозвілля у соціально-педагогічній роботі з дітьми старшого дошкільного віку, аналізі інформації, яка була зібрана під час емпіричного дослідження і накопичення фактів, відборі об'єктів дослідження, розробка яких може мати цінність для вивчення теорії і практики соціальної роботи з дошкільниками в умовах організованої дозвіллевої діяльності.

Практичне значення роботи. Розроблена програма формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвіллевій діяльності закладу дошкільної освіти. може бути корисною для соціальних педагогів закладів дошкільної освіти, керівників гуртків та організаторів дозвілля дошкільників з метою оптимізації процесу соціалізації дітей дошкільного віку.

Апробація дослідження: результати дослідження доповідались на

IV Міжнародній науково-практичній конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення» (м. Ніжин 2020 рік), Міжнародній науковій конференції «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискус» (м. Миколаїв 2020 рік), III Міжнародній конференції «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (м. Ніжин 2020 рік)

Публікації: результати магістерської роботи були висвітлені у трьох публікаціях, а саме:

1. Зазимко М.С. Соціалізація дітей дошкільного віку в сфері дозвілля. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 30 квітня 2020р.) Ніжин, 2020. С.36-38
2. Зазимко М.С. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у культурно-дозвіллевій діяльності. Розвиток наукової думки постіндустріального

суспільства:сучасний дискус: матеріали міжнар. наук.-конф. (м.Миколаїв 13.листопада 2020р.) Миколаїв,2020 С. 63-66

3. Зазимко М.С. Взаємодія закладу дошкільної освіти і соціокультурного середовища в організації дзвілля дітей. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: матеріали III між нар. наук.-практ. конф. (м.Ніжин, 24 листопада 2020 р.) Ніжин 2020 С. 133-135

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (68). Загальний обсяг роботи - 95с., основний зміст викладено на 85 с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА У ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Науково-теоретичні підходи до визначення основних понять дослідження.

Сучасному українському суспільстві, притаманний бурхливий темп соціальних змін, що зумовив виникнення актуального та проблемного питання соціалізації особистості в дошкільному дитинстві.

В дослідженнях науковців соціалізація особистості визначається як складний, багатоплановий процес взаємодії індивіда і суспільства. В сучасних його проявах він визначається як процес засвоєння особистістю визнаних суспільством стандартів поведінки, загальноприйнятих ціннісних орієнтацій, норм і правил життя. Гармонізація стосунків особистості із суспільством відбувається шляхом відтворення набутого соціального досвіду у власній діяльності і спілкуванні, формуванні особистої системи ставлень до суспільства і самої себе.

В наукових дослідженнях розроблено ряд теорій, в яких було представлено різні погляди на процес входження людини в суспільство, шляхи засвоєння його традицій і вимог до виховання підростаючого покоління, способів задоволення його потреб і систему очікуваних результатів від реалізації соціалізуючого впливу держави на молодь, як майбутню рушійну силу і генератор суспільного прогресивного розвитку.

Серед теорій, спрямованих на обґрунтування необхідності посилення соціалізуючого впливу держави на молоде покоління необхідно виокремити рольову концепцію соціалізації (Е. Дюркгейм, Р. Дарендорф), суть якої полягає в інтеграції молодих людей в соціальні ролі через інтеріоризацію цінностей, правил і норм референтної групи. В такий спосіб теоретики цього напрямку

фактично протиставляють суспільство і особистість, не визнають активність і самостійність людини у вирішенні проблем взаємодії із суспільством на засадах власної автономії і індивідуальності.

Недоліки цієї теорії певним чином можна компенсувати дослідженнями Л. Кольберга, який в своїй концепції процесу соціалізації акцентує увагу на «балансі ідентичності» як необхідністю пошуку молодою людиною рівноваги між вимогами суспільства і особистою унікальністю і неповторністю, виявляючи активність і соціальну відповідальність.

Важливою для нашого дослідження є думка Е. Толмена про необхідність ранньої соціалізації, яка спрямована на формування в особистості на ранніх етапах її соціального розвитку і становлення досвіду вирішення виникаючих проблем спілкування і взаємодії із суспільством. На думку вченого, такий досвід дозволить молодій людині в дорослому житті краще переживати стрімкі зміни і непередбачуваність оточуючого світу, дозволить уникнути конфліктів і сформувати позитивне ставлення до світу і самої себе. Найбільш сприятливим середовищем для ранньої соціалізації молоді Е. Толмен визначав громаду і родину. Саме взаємодія цих важливих інститутів соціалізації сформує здатність підростаючої особистості вирішувати в майбутньому самостійно проблеми свої і власного оточення.

Найбільш теоретично і практично обґрунтованими визначаються дослідження відомих науковців І. Кона і А.Мудрика, які обґрунтовують процес соціалізації як двосторонній, включаючи в нього дві рушійні сили – суспільство і особистості. Саме їх двостороння взаємодія створює умови для розвитку суспільства і досягнення висот економічного прогресу і суспільної злагоди. Вони стверджують, що, з одного боку, індивід, вступаючи в суспільне життя, засвоює існуючу в ньому систему знань, норм, цінностей, культурний досвід. Це дозволить йому функціонувати в суспільстві повноцінно і адекватно реагувати на висунуті до нього суспільні очікування [28].

З іншого боку – соціальні ролі, які отримує індивід в процесі соціалізації, можуть ним бути переосмислені, за необхідності змінені або вдосконалені, що

дає шанс для вияву своєї індивідуальності і відкриває можливості впливу на оточення.

Сучасні науковці (М. Галагузова, Н. Голованова, І. Зверева, А. Капська, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, С. Савченко, С. Харченко та ін.) в розробці теоретичних підходів до визначення основних проблем соціалізації сучасного молодого покоління виокремлюють такі аспекти соціалізаційних процесів як розширення меж соціалізації, появу нових теорій і уявлень про причини, фактори, чинники соціалізації, необхідність забезпечення молоді необхідними вміннями і навичками життя в умовах нових соціальних ситуацій, набуття досвіду соціально-емоційної рівноваги до впливу змінних умов і негативних факторів середовища. Автори наголошують на суттєвому підвищенню вимог суспільства і до дії існуючих в ньому інститутів соціального виховання, які повинні готувати молоде покоління до життя в нових і дуже непростих умовах виживання.

Сучасні концепції соціалізації особистості орієнтовано на вивчення таких аспектів соціалізації як соціально-психологічні особливості протікання соціалізуючих процесів у різних вікових групах, вплив соціокультурної ситуації на соціально-педагогічне керівництво процесом, особливості соціального виховання як відносно соціально контрольованої соціалізації підростаючих поколінь.

Вивчення наукового трактування багатоаспектного процесу соціалізації призвело до широкого й вузького розуміння цього поняття. В широкому значенні соціалізація визначається як соціальний розвиток індивіда в реальних умовах суспільного життя. Це своєрідне занурення індивіда в культуру свого суспільства і формування на цій основі своєї індивідуальності і неповторності. Процес соціалізації в такому значенні охоплює як спонтанні впливи стихійної соціалізації оточуючого середовища (взаємовпливи соціальних груп та їх учасників, вихователів і тих, кого вони виховують, батьків, дітей, педагогів і учнів тощо), так і сукупність впливів відносно соціально керованої і відносно соціально контрольованої соціалізації.

Соціалізація в широкому розумінні передбачає визначення, походження й формування родової сутності природи людини, тобто йдеться про історичний процес розвитку людства, філогенез. Соціалізація у вузькому сенсі - це процес залучення людини до соціального життя шляхом активного засвоєння його норм, цінностей, ідеалів та відтворення у життєдіяльності [53].

Виходячи із тлумачення соціалізації як результату засвоєння людиною умов соціального життя й активного відтворення нею соціального досвіду, можна говорити про типовість та одиничність процесу. Типовість визначається соціальними умовами, залежить від класових, етнічних, культурних та інших відмінностей і пов'язаний із формуванням типових для певної спільноти стереотипів поведінки.

Як одиничний процес соціалізація тісно пов'язана і обґрунтована необхідністю індивідуалізації особистості, виробленням нею власної лінії поведінки, набуттям особистого життєвого досвіду і як результату - становленням індивідуальності.

На основі вивчення соціально-філософської літератури та інших наукових джерел ми виокремили ряд характеристик поняття «соціалізація», які відображають різні підходи науковців до механізмів протікання процесу соціалізації та їх результатів.

Серед них найбільш важливими для нашого дослідження є наступні: соціалізація” (від лат. *socialis* - суспільний) – механізмом перетворення дитини в соціальну істоту є засвоєння нею знань і навичок, притаманних культурі, в якій вона народилась [13,с.42], механізмом інтеграції індивіда в суспільство є входження його в різні групи, соціальні інститути та організації, формування під їхнім впливом соціально-значущих якостей особистості шляхом засвоєння відповідних соціальних норм і цінностей.

Група авторів розглядають механізми соціалізації у зв'язку із засвоєнням індивідом соціальних ролей і формування відповідних умінь і соціальних установок.

Отже, соціалізація - двосторонній процес: з одного боку, засвоєння

індивідом соціального досвіду шляхом входження у соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з другого - процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивіда за рахунок його активної діяльності, активного включення у соціальне середовище[38].

Враховуючи різні точки зору науковців, М. Лукашевич узагальнює їх, визначаючи поняття «соціалізація» як “процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку” [1, с. 113].

Важливий аспект соціалізації підкреслює М.Лукашевич у своїй адаптивно-розвиваючої концепції. Він розглядає процес соціалізації як систему дії механізмів адаптації, що змінюють один одного і діють у кожній сфері її життєдіяльності .

Складність нових життєвих ситуацій може перевищувати адаптивні можливості індивіда, що спричиняє активізації процесів негативних проявів людини у поведінці та діяльності.

Накопичення власного соціального досвіду сприяє формуванню та розвитку індивідуальних адаптивних механізмів. Їх дія сприяє включенню додаткових адаптивних механізмів особистості, що дає змогу успішно адаптуватись до нових ситуацій, здійснювати пошук і використовувати допомогу відповідних соціальних інститутів у суспільстві [1, с.86].

Для нормального життя в інституційонованому й ієрархічному суспільстві людина має бути соціалізованою. В неї повинен сформуватися та запрацювати механізм самосвідомості, здатний пов'язувати спадкові біо - та психогенні й набуті соціогенні потреби в стратегічні програми життєдіяльності. Задоволення цих потреб повинно відбуватись за умови дотримання моральних і правових норм стосовно інших суб'єктів.

Для реалізації таких програм, особливо стратегічних, критеріями яких є

самореалізація, особистість повинна мати знання, здатність до виявлення волі й толерантної поведінки, вміння порівняно самостійно приймати рішення і відповідати за їхні наслідки, реалізовувати себе як суб'єкта міжособистісної взаємодії [37].

З розвитком культури й цивілізації впливи відносно спрямованої соціалізації стають більш відчутними, навчання і виховання стають дієвими механізмами цього виду соціалізації.

Невід'ємною частиною соціалізації, її складовою, поряд з інтеріоризацією, соціальною адаптацією, є процес індивідуалізації. Це пояснюється, насамперед, тим, що немає однакових процесів соціалізації. Індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. “Індивідуалізація” у цьому випадку необхідна як “процес виявлення і стимулювання нахилів, задатків, здібностей особистості, врахування її потреб та інтересів, які розвиваються, спосіб поєднання суспільно значущого і особистісного” [25, с. 29]. також сприяє формуванню індивідуальності особистості та її свободі. У процесі соціалізації розвивається “відчуття ідентичності та спроможність незалежно мислити і діяти” [13, с. 61].

Треба зазначити, що у філософії, соціології, психології, педагогіці соціалізація розглядається, як сукупність усіх соціальних процесів, у яких особистість не просто засвоює певну систему знань, норм, цінностей, а й постійно прагне бути активним суб'єктом власного життя. Таким чином, соціалізація - це процес і результат взаємодії індивіда в системі соціальних відносин, відтворення досвіду і культури попередніх поколінь у процесі розвитку і саморозвитку особистості [57]. Процес соціалізації є природний і неконтрольований, але він може стати керованим, якщо людина отримує допомогу з боку певних осіб (агентів соціалізації).

Сучасні психологи і соціологи наголошують на тому, що процес соціалізації людині є довготривалим процесом і продовжується протягом всього життя. Впродовж життя людина залучена до соціальних взаємин, що впливає не тільки на прояви зовнішнього характеру процесів соціалізації, але й

зміни внутрішнього світу людини.

Успішній соціалізації сприяє дія таких чинників, як очікування, зміна поведінки і прагнення відповідати цим очікуванням.

Соціальна сутність індивіда виявляється в процесу долучення індивіда до соціальної практики, формування особистого життєвого досвіду і інтегрованих соціальних якостей.

Об'єктивне формування і розвиток власного «Я» здійснюється в процесі діяльності і спілкування. Ці ствердження визнаються як базові при розгляді процесів соціалізації з позицій психології. Як стверджують науковці, основними сферами соціалізації можна вважати зони її активного життя і саморозвитку, тобто, діяльність і спілкування, якими керує сформована самосвідомість індивіда.

Кожна сфера діяльності формує свої особливі умови для засвоєння людиною соціального досвіду і саморозвитку. В діяльності людина проявляє особистісні смисли, демонструє самосвідомість, ініціативу, творчість і професіоналізм, шукає і засвоює нові види активності. Спілкування надає можливості людині зрозуміти себе та інших учасників комунікації, збагатити зміст взаємодії новими враженнями і смислами, отримати досвід сприйняття людьми один одного.

Сфера самосвідомості передбачає становлення «Я-концепції» індивіда, осмислення свого соціального статусу, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації людини.

Важливим чинником соціалізації людини в суспільстві визначається здатність особистості будувати особистий «Я-образ», що на практиці потребує значної активізації діяльності всіх соціальних інститутів суспільства, переорієнтацію їх на первинну соціалізацію людини [54, с. 127].

Теоретичним і практичним аспектам проблеми взаємозв'язку соціалізації та виховання присвячено ряд наукових доробків, серед яких дослідження М. Дьоміна, Н. Дубініна та ін. В них соціальна еволюція людини представлена як процес переходу від домінування біологічної складової до домінування

соціальної складової людини над біологічною. Цей процес, на думку Б. Паригіна, відбувається через соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності. Він відбувається як у світі предметних речей, так і в світі суспільного життя завдяки виконанню людиною соціальних ролей, дотримання норм і правил, виконання обов'язків [50, с. 73].

Необхідність єдності процесів навчання і виховання у становленні особистості обґрунтовують у своїх дослідженнях ряд науковців (І. Кон, М. Добринін, Г. Костюк, К. Корсак та ін.). Наприклад, І. Кон стверджує, що термін «соціалізація» має багатозначний зміст і тому включає в себе як усвідомлені, контрольовані процеси (тобто-виховання), так і стихійні впливи оточуючого середовища, які так чи інакше, але впливають на формування особистості [27, с. 43].

Процес соціалізації відбувається поетапно. Важливим для нашого дослідження є вікова його періодизація. Незважаючи на достатню кількість спроб визначити межі вікових періодів соціального розвитку і формування людини за різними критеріями, спільною думкою науковців є те, що на кожна стадія характеризується формуванням певних психічних новоутворень, формуються особистісні якості людини та ціннісні установки.

Погоджуючись із провідними науковцями щодо визначення важливої ролі ранньої соціалізації людини у формуванні основ соціально цінних інтегративних якостей людини, які в майбутньому дорослому житті будуть сприяти її успішній адаптації до зміни соціальних умов життя, сформовану систему соціально значимих цінностей, чітко засвоєння норм і правил життя у суспільстві, ми вважаємо за доцільне проаналізувати значення дозвіллевої діяльності як істотного ресурсу і середовища соціального формування і розвитку особистості.

Культурно-дозвіллева діяльність є автономним утворенням у житті суспільства. В той же час вона тісно пов'язана з усіма іншими видами життєдіяльності людини. Зважаючи на те, що дозвілля визначається як сфера нерегламентованої поведінки людей і вибору пріоритетності способу його

організації, цілеспрямованість самого процесу дозвілля охоплює такі важливі сфери саморозвитку і самовиховання людини як гру, спілкування, мистецтво, художню творчість та інші.

Емоційна забарвленість, насиченість емоційними переживаннями роблять дозвіллеву діяльність надзвичайно привабливою для людини, якість і змістовне її наповнення створює важливий ресурс соціального саморозвитку і самовдосконалення особистості.

Дозвілля є важливою складовою засвоєння людиною світу і виконує ряд функцій в соціалізації особистості, відповідаючи соціальному замовленню держави і суспільства, потребам і бажанням кожної особистості окремо. Сфера і спосіб проведення дозвілля визначається кожним членом суспільства у відповідності з його здібностями, інтересами, можливостями і бажаннями. Дозвіллева діяльність - найбільш яскравий індикатор рівня соціального розвитку індивіда, вектору спрямування і орієнтації на суспільні цінності у своїй поведінці, ставленні до світу і самого себе. Тому, проблема визначення можливостей і завдань дозвілля в суспільній організації життя людей є важливим напрямком наукових досліджень різних галузей знання, орієнтованих на визначення його принципів, закономірностей та функцій у житті суспільства.

Однозначного визначення поняття «дозвілля» в наукових дослідженнях не існує. Проте, переважна більшість вчених визначає цей феномен як самостійний і значимий аспект духовної сфери людської діяльності, в якому відображаються сутнісні соціальні зв'язки людини як суспільної істоти. Найповніше вони виявляються в закономірностях дозвіллевої діяльності як істотних, логічно обумовлених форм знання, що характеризують її зміст і результат.

Аналіз наукових та емпіричних досліджень дозволяє виділити найбільш характерні закономірності дозвілля. Так, дозвіллева діяльність є добровільною, здійснюється у вільний час; дозвіллева діяльність має великий діапазон і дозволяє, завдяки можливості інтегрувати різні види соціальної активності

людини, формувати їх творчий потенціал; привабливість дозвіллевої діяльності людини посилює можливість міжособистісного спілкування і культурного саморозвитку, виявляючи самостійність, ініціативу і самодіяльність; дозвілля є засобом соціалізації і духовного розвитку особистості, засобом засвоєння духовних цінностей, соціальних знань і норм поведінки, засвоєнням соціального досвіду суспільства.

Основні вимоги, що суспільство висуває до дозвілля як сфери активного соціального формування особистості і зони суспільного призначення, визначаються принципами що становлять теоретичні, соціально-культурні, організаційні засади дозвіллевої діяльності. Загальними принципами дозвіллевої діяльності науковці визначають системність, добровільність, диференційованість, доступність і відповідність. Ці принципи мають загальнонауковий характер і можуть бути застосовані до будь-якого виду людської діяльності, проте, стосовно дозвілля - вони мають свій зміст.

Системність – визначає дозвілля як цілеспрямовану діяльність, що має організація якої носить системний характер і має на меті створення умов для раціонального використання вільного часу, розвитку соціальної активності та індивідуальної творчої ініціативи людини.

Добровільність – означає відсутність регламентації діяльності з боку державних, недержавних та інших структур суспільства, незалежний і вільний вибір людиною сфери і виду занять.

Диференціація і відповідність - передбачають врахування професійних інтересів, вікових і гендерних особливостей, рівня духовного розвитку особистості.; відповідність особливостям соціально-демографічним, культурно-освітнім, політичним умовам, практичній діяльності людини.

Доступність і висока якість дозвіллевих послуг спрямована на задоволення потреб і запитів клієнтів, прогнозування розвитку дозвіллевої сфери як соціокультурної зони суспільного середовища, врахування інтересів людей, пробудження нових соціально-орієнтованих потреб, формування духовних цінностей.

Принципи та функції дозвіллевої діяльності постійно змінюються, що пояснюється змінами та розвитком суспільного життя. Особливо це стосується положень та завдань, пов'язаних з ідеологією та культурною політикою конкретної держави.

Соціальну сутність дозвілля визначають його функції, які відображають потреби суспільства на даному етапі його історичного і культурного розвитку і мають на меті максимальне залучення особистості до участі в суспільно організованому дозвіллі, розвитку її самостійності, ініціативи і творчої активності.

Провідними функціями здійснення дозвіллевої діяльності є :комунікативна, рекреаційна, творча, соціальна, ціннісно - орієнтаційна, пізнавальна та виховна. Функції дозвілля визначають його рівні: пасивне, розважальне, пізнавальне, творче дозвілля. Їх сукупність визначає основний зміст дозвілля, сутність видів дозвіллевої діяльності, дозволяє окреслити головні напрямки дозвіллевої діяльності, конкретизувати завдання і визначити суспільну значимість

Принципи та функції дозвілля не є стабільними, вони змінюються відповідно до культурно - історичних умов і залежать від соціальних, ідеологічних, політичних та економічних чинників конкретної держави.

1.2 Особливості процесу соціалізації особистості в дошкільному віці.

Зміна соціокультурних умов у розвитку суспільства зумовлює нові підходи до формування особистості, здатної відповідати новим запитам і соціальним викликам суспільного середовища, сприяти своєю активною творчою діяльністю його вдосконаленню і позитивному розвитку.

Суперечливий стан соціально-педагогічної теорії і практики в таких умовах вимагає пошуку найбільш оптимальних форм впливу на соціальний розвиток дітей та молоді, особливо, у формуванні їх соціальної компетентності і активної громадянської позиції, і стає важливим напрямком науково-

педагогічних та психологічних досліджень процесу соціалізації особистості на різних вікових етапах.

Особливої актуальності питання соціалізації особистості набувають на ранніх етапах соціального становлення особистості, а саме – у дошкільному віці, коли закладаються основи соціальної поведінки і ставлень людини до суспільства і самої себе.

Переосмислення наукових уявлень про соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві в сучасних умовах, поставило цю проблему в центр уваги сучасних дослідників (А. Богуш, М. Галагузова, Н. Голованова, А. Капська, О. Кононко, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко та ін.).

Соціалізація дітей дошкільного віку - процес тривалий і багатоплановий. Це важливий крок на шляху входження у зовнішній світ - неоднозначний і незнайомий. У залежності від успішності адаптаційного процесу дитина поступово приймає на себе яку-небудь роль у суспільстві, вчиться поводитися у відповідності з вимогами соціуму, постійно шукаючи баланс між ними і власними потребами.

Дошкільний вік - досить тривалий час розвитку дитини і неповторний за темпами. Завдання виховання на кожному етапі цього періоду мають свою специфіку. У віці немовляти і ранньому дитинстві важливо формувати якості, які зумовлюють розвиток суто людських властивостей і здібностей (потреби у спілкуванні, прямоходінні, діях із предметами та ін.). Завдання виховання значно ускладнюється у дошкільному віці, коли формуються якості, що визначають подальший розвиток дитини.

Соціалізація дитини передбачає набуття нею досвіду співжиття в суспільстві з іншими людьми. Процес формування її особистості невід'ємний від соціального середовища, в якому живе і діє дитина. В широкому сенсі, функції соціалізації пов'язані з її роллю суб'єкта соціально-історичного процесу, в забезпечені наступності культури і цивілізації, в підтримці безконфліктного існування суспільства як інтегрованої системи. У вузькому -

процес соціалізації дитини дошкільного віку знаходиться у тісному зв'язку з її соціальним розвитком.

Дитинство на всіх етапах свого розвитку характеризується постійною орієнтацією на світ дорослих і супроводжується потребою долучитися до соціуму, взаємодіяти і співпрацювати з ним. Соціальний розвиток супроводжує дитину в контексті онтогенезу на кожному етапі її розвитку, об'єктивно спрямовує його і визначає зміст в єдності зв'язку соціалізації і індивідуалізації, що відбувається в процесі діяльності і спілкування із світом. Провідні науковці визначають соціалізацію на ранніх стадіях онтогенезу як процес набуття соціального досвіду, який відбувається в різних видах діяльності. Ця діяльність спрямовує дитину на різні способи орієнтування в ситуації взаємодії з оточуючим середовищем, пристосуванням до нього.

У результаті соціального розвитку дитина засвоює певний обсяг соціальної інформації, цінностей, прийнятих і схвалюваних у суспільстві, досвід соціальної діяльності і навичок соціально схвалюваної поведінки і ставлень до оточуючих.

Як процес, соціальний розвиток передбачає пристосування дитини до соціальної дійсності (світу людей), засвоєння і збагачення соціального досвіду людей, серед яких формується і проходить процес соціалізації. Цей досвід включає в себе культурні навички, специфічні знання, соціальні якості і форми поведінки, які дозволяють людині комфортно та ефективно існувати в товаристві інших людей [63].

Процес соціального розвитку являє собою складне явище, в ході якого відбувається засвоєння дитиною об'єктивно заданих норм людського співжиття і постійне відкриття, ствердження себе як соціального суб'єкта.

Соціальний розвиток можливий тільки тоді, коли людина не тільки повторює створений і побудований на основі культурних цінностей соціальний досвід попередніх поколінь, але й доповнює та поглиблює його новим.

Соціальний розвиток дитини дошкільного віку, представлений в дослідженнях науковців як процес освоєння і реалізації зростаючою людиною

соціального змісту оточуючого середовища - визначає особистість об'єктом засвоєння і набуття соціального досвіду. В той же час, соціалізація наголошує на активності особистості у творчій адаптації до культурного середовища і відбувається все життя. Пік найбільшої активності людини як суб'єкта процесу соціалізації, за свідченням науковців, припадає на період дошкільця, а саме – старшого дошкільного віку.

Важливою для нашого дослідження є характеристика індивідуальних особливостей дітей цієї вікової групи. За висновками науковців (Р. Буре, В. Кузьменко, С. Кулачівської, О. Кононко, Г. Люблінської та ін.), дошкільний вік є важливим етапом формування дитини як суб'єкта діяльності, спілкування і пізнання. В цей період формуються важливі психічні якості і особливості дитини, зростає пізнавальна активність, яка обумовлена розвитком смислової пам'яті, довільної уваги, операційних систем логічного мислення. Вдосконалення мовлення сприяє підвищенню якості процесів пізнання навколишньої дійсності, активізації спілкування з однолітками і дорослими, розвитку різних видів дитячої діяльності.

Показником дорослішання дитини є інтенсифікація формування її моральних уявлень та ієрархії мотивів, внаслідок чого активно засвоюються соціальні норми і правила, які знаходять своє відображення в актах суспільних дій, елементах емоційно - вольової регуляції поведінки.

Як зазначає В. Маралов, новоутворенням дитини дошкільного віку є готовність виконувати певні обов'язки, брати на себе відповідальність, виявляти ініціативу, самостійно і усвідомлено приймати рішення, посилені для рівня психічного розвитку дитини.

Доцільним для характеристики соціального формування дитини в цей віковий період розвитку є використання терміну «соціальна активність». Науковці визначають її як формування певних якостей особистості, здатності до включення у специфічні для даного віку види суспільної діяльності, розв'язання суспільних завдань, отримання результатів діяльності і поведінки, які є значимим як для оточуючих, так і для самої дитини.

Набуття дошкільником соціального досвіду відбувається через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації, пристосування до навколишнього середовища. Як зазначає О. Кононко, набуваючи досвіду соціального життя, засвоюючи правила, норми та стандарти поведінки, запропоновані дорослими, дошкільник навчається орієнтуватися в людському оточенні, розрізняти людей за ознаками [34].

Протягом перших семи років дитина оволодіває вмінням керувати собою, вчиться знаходити те, що об'єднує її з іншими людьми. Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає, передусім, у формуванні соціальної компетентності, яка гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно. Саме в дошкільному віці дитина «приміряє» ролі, засвоює соціальні форми поведінки, апробовує дії та засоби діяльності на їх схвалення або засудження суспільством і групою.

Соціалізація дитини дошкільного віку передбачає засвоєння нею моралі, моральних норм та цінностей, а також правил поведінки в суспільстві, яке її оточує. Здійснюється соціалізація, головним чином, через спілкування, а оскільки перша людина, з ким дитина починається спілкуватися і відчувати в ньому потреба - це мама (або людина, яка її замінює), то сім'я виступає першим і головним «інститутом соціалізації».

Формування у дитини правильної життєвої позиції, перш за все, передбачає її активність у протидії злу. Це можливо на основі виховання у неї, передусім, поваги до людей, вміння самостійно зрозуміти що таке добро і як його відрізнити від злого та негідного. Зрозуміло, що такі риси формуються у юної особистості під впливом багатьох чинників. Однак, вирішальну роль у цьому плані відіграють реальні людські взаємини у сім'ї. Саме у сім'ї складаються і поступово змінюються ті або інші життєві установки особистості, котрі й визначають сутність її духовності, її моральне обличчя. В. Сухомлинський писав: «У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого

виростає пагін і гілки, і квітки, і плоди. Сім'я - це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [61].

Сім'я вводить дитину в суспільство, в якому саме дитина одержує соціальне виховання, стає особистістю. У дитинстві її годують, доглядають, у дошкільному віці - відкривається світ.

Соціалізація дітей дошкільного віку, як правило, відбувається в дитячому закладі освіти. І, навіть якщо у батьків є можливість сидіти з малюком до школи вдома, краще відмовитися від цього, адже чим раніше у дитини з'явиться нове коло спілкування, тим вірогідніше вона досягне успіху в житті і у неї буде більше шансів для самореалізації. Не менш важлива і соціалізація дитини в сім'ї, але, слід пам'ятати, що у колі батьків і родичів малюк грає одну і ту ж роль, а в колективі у нього є можливість приміряти на себе нові.

Соціальний досвід, який формується в дошкільний період є основою її подальшого самовизначення і самоствердження в суспільстві. Незалежно від джерел його формування – важливо те, що дитина в цих процесах здійснює власний саморозвиток і самореалізацію, стає соціально компетентною.

Різні аспекти проблеми представлені в дослідженнях провідних науковців Л.Артемова, І. Беха, А. Богуш, Л. Божович, О. Кононко, В. Кузь, Л. Куликової, С. Ладивір, М. Лукашевич, Т. Піроженко, Т. Поніманської, С. Якобсон та ін. Методологічні підходи до вивчення проблеми формування соціальної компетентності дошкільників представлені в наукових роботах Л. Виготського, О. Запорожця, В. Котирло. В дослідженнях К. Абромса, М. Єфименка, В. Кузьменко, Є. Раєвської представлено характеристику і аналіз форм, методів, технологій розвитку соціальної компетентності дітей даної вікової категорії.

На загально - теоретичному рівні компетенцію як загальну здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані особистістю завдяки навчанню і вихованню визначають науковці В. Кальней, А.Мудрик, С. Шишов та ін.

В науковій літературі значного поширення знайшло тлумачення компетенції як феномену, що визначає рівень особистісного розвитку людини. Вчені дотримуються думки про те, що компетентність - це коло питань, у яких хто-небудь достатньо обізнаний, або в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід, або здатність виконувати будь-яке завдання, або робити що-небудь [32, с.34].

А.В. Хуторський розглядає дефініцію "компетенція" як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задають певне коло предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них [68].

Компетенції складають зміст і структуру компетентності особистості. Як констатує в своїх дослідженнях науковці, компетентність – це інтегральна якість особистості. Вона виявляється у сформованій здатності особистості в діяльності та поведінці використовувати знання і досвід, які набуті в процесі навчання і соціалізації, зорієнтовані на самостійну і успішну самореалізацію в суспільстві[34].

На думку професора А. Богуш, компетентність дитини дошкільного віку можна визначати лише через наявність деяких елементів, що характеризують компетентність дорослої людини. Вона наголошує, що в дошкільному віці компетентність не має ознак інтегративної якості, а визначається через комплексну характеристику особистості, що вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль [9].

Продовжуючи думку про особливості протікання процесу соціалізації дитини у дошкільному віці, головним його результатом науковець С. Курінна вважає здатність дитини до ефективної взаємодії з оточенням у системі міжособистісних стосунків. Вона визначає цю здатність як соціально-комунікативну компетентність, показниками сформованості якої, є навички орієнтування в соціальних ситуаціях, здатність правильно визначати особливості свого емоційного стану і стану інших людей, уміння здійснювати

вибір адекватних способів спілкування з оточуючими і реалізовувати його у своїй поведінці [29].

Як цілісну і динамічну структуру, соціальну компетентність дитини дошкільного віку аналізують в своїх дослідженнях науковці С. Архипова, М. Докторович, О. Кононко та ін.. Вони вважають, що вона формується і функціонує як багатокомпонентне і багаторівневе утворення, що має значну кількість дефініцій описового характеру, які визначаються поліфункціональністю і складністю структури. Рівень сформованості соціальної компетентності дошкільника виявляється у спілкуванні, взаєминах та діяльності. Тобто у своїх висновках, науковці фактично погоджуються з висновками попереднього автора.

Дещо інший підхід до проблеми можна побачити в дослідженнях Т. Поніманської, яка обґрунтовує інший ракурс соціальної компетентності дошкільників. Вона визначає її як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [43].

Цікавими і корисними для нашого дослідження є висновки Н.Гавриш, яка вважає соціальна компетентність дитини дошкільного віку є інтегральною якістю особистості. Її змістовне наповнення, на думку дослідниці, складає комплекс особливостей дитини, пов'язаних з розвитком емоційної і мотиваційної сфери свідомості дошкільника, його характерологічних особливостей, що виявляється в гуманістичній спрямованості особистості і соціальній активності у поведінці і ставленнях.

Важливим фактором формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку, її уявлення про оточуючий світ і способи життя в ньому науковці визначають знання. Знання можуть виконувати різні функції:

1. Інформативну– тобто знання несуть в собі інформацію про різні сторони соціальної дійсності. Значення даної функції полягає в тому, що дитина починає орієнтуватися в навколишньому світі на основі отриманої

інформації про правила життя в суспільстві, норми і цінності, межі дозволеного і недозволеного тощо, та їх фіксування на рівні поведінкових реакцій.

2. Емоціогенна функція. Інформація про соціальну дійсність, про факти, події, явища, як правило, викликає до себе у дитини якесь відношення, зачіпає не лише її розум, але і душу, викликає певні емоції. Інформація дитиною засвоюється лише в тому випадку, коли вона переживає події, дає їм певну моральну оцінку. Засвоєні в такий спосіб знання стають для дитини значимими, викликають до них інтерес, яскраві експресивні реакції, прохання повторити ще багато разів (наприклад, читання казки, цікавого оповідання або вірша).

Для виховання соціальних відчуттів дитини цей стан дуже важливий тому що сприяє засвоєнню отриманих знань не тільки на інтелектуальному, але й на емоційному рівні.

3. Регулювальна функція. Відомий науковець наголошує на необхідності того, щоб знання були «дієво значимими» для дитини, служили свого роду регулятором її поведінки і діяльності. Можливість проектування отриманих знань на конкретні вчинки і діяльність залежить і від вмісту знань, і від вікових і індивідуальних особливостей дітей. Одні знання можуть мати прямий вихід на діяльність і взаємини, і тоді вони стають вмістом ігор, малювання, визначають (через засвоєвані етичні норми) характер взаємин дитини з іншими дітьми і дорослими.

Розглянемо діяльність як важливу умову залучення дитини до соціальної дійсності. Діяльність, особливо спільна, є свого роду школою передачі соціального досвіду. Не на словах, а на ділі дитина бачить і розуміє, як взаємодіють між собою люди, які правила і норми роблять цю взаємодію найбільш сприятливою. Дитина має можливість в процесі спільної діяльності з дорослими і однолітками спостерігати за ними в природних умовах. Важливою характеристикою діяльності є і така її особливість: в ній дитина не лише об'єкт виховання, дії. Вона стає суб'єктом цього процесу, здатним активно брати участь як у перетворенні тих предметів, що оточують, так і в самовихованні.

Діяльність також забезпечує умови для формування багатьох особових якостей, які і характеризують дитину як істоту вищу, соціальну.

І, нарешті, діяльність служить свого роду школою відчуттів. Дитина вчиться співпереживанню, переживанню, опановує умінням проявляти своє відношення і відобразити його в різних доступних віку формах і продуктах діяльності. Ці об'єктивні характеристики можуть реалізовуватися за певних умов: соціалізації сприяє та діяльність, яка специфічна для дитинства і є провідною для кожного періоду розвитку дитини. Так, для маляти першого року життя — це спілкування і наочна діяльність, а для п'ятирічної дитини — гра. Важливою умовою є і те, що діяльність має бути змістовною, тобто її зміст повинен нести дитині якусь розвиваючу інформацію і бути для неї цікавим. Корисна також така діяльність, яка стимулює творчість.

З урахуванням названих вище завдань всі види діяльності дитини можна об'єднати в дві групи. До першої групи відносяться ті види діяльності, які дозволяють дитині «входити» в соціальний світ в уявному плані (гра, образотворча діяльність). Зміст і мотив подібної діяльності завжди пов'язані з реалізацією потреби дитини робити те, що в реальному житті їй недоступно. До другої групи можна віднести ті види діяльності, які дають дитині можливість залучатися до світу людей в реальному плані. Це наочна діяльність, праця, спостереження.

Особливе місце займає спілкування, яке може супроводжувати іншу діяльність або ж виступати окремою діяльністю. Спілкування об'єднує дитину з колективом однолітків, дорослого і дитину, допомагає дорослому передавати маляті соціальний досвід, а дитині — приймати цей досвід, який подається їй у полегшеній формі, з урахуванням рівня її розвитку і психічних особливостей. Спілкування завжди відбувається за умови взаємного бажання спілкуватися, і цей емоційний фон підсилює якість сприйняття його виховного і розвиваючого впливу. Спілкування здатне задовольнити всілякі потреби дитини: у емоційній близькості з дорослим і однолітками, в його оцінці, в пізнанні, самореалізації, самоствердженні тощо.

Таким чином, соціальну компетентність дитини дошкільного віку ми визначаємо як відповідну інтеграцію знань, умінь і ставлень, які планомірно, цілеспрямовано та систематично розвиваються під час виховання та навчання і виявляються в соціальній активності і гуманістичній спрямованості особистості.

Як інтегральна якість особистості, вона складається із комплексу емоційних, мотиваційних та характерологічних особливостей дитини. У структурі соціальної компетенції науковці виділяють емоційно - почуттєвий, мотиваційно - ціннісний та діяльнісно - поведінковий компонент[34].

Вони відповідають структурі соціального досвіду, який накопичує дитина в дошкільному дитинстві і визначаються рядом характеристик дитини дошкільного віку. Це – здатність дитини адекватно оцінювати та реагувати на прояви емоцій та почуттів інших людей, сприймати себе в контексті колективу однолітків та дорослих; за умови зміни соціальної ситуації узгоджувати свої соціальні потреби, інтереси та ціннісні орієнтації з потребами та очікуваннями інших людей; здатність налагоджувати гармонійні доброзичливі стосунки і спільні діяльність як в колективі однолітків, так і з оточуючими дорослими.

1.3. Дозвілля як провідний чинник соціалізації дитини дошкільного віку

До недавнього часу, дозвілля дітей вважалось другорядною складовою їх життя. Характерною особливістю як з боку суспільства, так і сімей з дітьми було хибне ставлення до вільного часу та дозвілля як до чогось неважливого, вторинного, що немає визначального значення у житті людини. Глобальні зрушення у свідомості людства, що відбулися наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття вплинули і на розуміння цінності дозвілля. Розпочався новий етап вивчення цього суспільного феномена у дослідженнях провідних науковців.

Важливими для нашого дослідження є наукові роботи В. Бочелюк, А. Жаркова, Т. Ковальчук, О. Понукаліна, А. Сасихова, І. Сидор та інших, в яких

висвітлюється соціокультурне значення дозвілля та наукові доробки, які визначають вплив соціокультурного середовища на розвиток дитини (Е. Гусинський, Є. Флерина, Р. Чумічева та інші).

Сутність і специфіку дитячого дозвілля вивчали І. Бойчев, Н. Кочубей, А. Первушина, О. Хахлова, Т. Черніговець та ін.; особливості культурно-дозвіллевої діяльності дітей досліджували С. Гончарук, Кочубей, О. Петровський, В. Розін, О. Севан та ін. Узагальнення їх ідей, а також дослідження М. Аріарського, Б. Титова, Ю. Клейберга та інших, які обґрунтовували значення дозвілля в соціалізації дітей різних вікових груп, покладено в основу нашого теоретичного обґрунтування феномену дозвілля як чинника соціалізації дітей дошкільного віку.

Феномен дозвілля є предметом традиційних міждисциплінарних досліджень, виконаних у межах теорії гуманітарного знання (соціології, психології, педагогіки, філософії та культурології). Виникнення наукових концепцій вільного часу, розвиток таких напрямків наукового знання як дозвіллезнавство, соціологія вільного часу створили умови для появи нової лінії педагогічних наук - педагогіки дозвілля.

Методологічною основою педагогічної діяльності у сфері дозвілля стали відображені у сучасних філософських концепціях дослідження ролі людського фактора у перетворенні різних сфер соціокультурної діяльності. Доречно додати, що соціологічні дослідження Г. Буданової, Б. Мосальова, В. Пічи [45], Г. Орлова та ін. визначають межі вільного часу, розкривають його функції, структурні і змістові елементи.

У педагогічних працях термін "вільний час" трактується неоднозначно. Як вважає Г. Зборовський, "вільний час особистості - це простір для її всебічного розвитку, вільного вибору способів задоволення духовних і фізичних потреб, прояву соціальної активності з урахуванням особистого життєвого досвіду, з сукупним досвідом суспільства, класу, соціальної групи і готівковими суспільними умовами" [19, с. 45]. І. Бестужев-Лада і Г. Орлов вивчали вільний час як простір для здійснення специфічних соціальних

процесів. "Саморозвиток особистості, оволодіння нею надбаннями культури і створення культурних цінностей - усе це пов'язувалося безпосередньо з вільним часом" [12].

Дійсною цінності вільний час набуває лише тоді, коли використовується для всебічного розвитку особистості. У вільний час людина здатна розкрити себе, піднятися до вищого рівня прояву своїх здібностей, повніше задовольнити свої постійно зростаючі потреби [7]"вільний час можна визначити як частину соціального часу, вивільнену працею від неодмінних справ..." [45, с. 26].

Інтерпретація терміна "вільний час" стосовно дорослих і дітей суттєво відрізняється. "Визначення вільного часу, прийняте в соціології для дорослих, не може бути автоматично поширеним на дітей: надто вже різні їх ролі в житті суспільства і надто велика різниця структури їх вільного часу. Особливість вільного часу дитини така, що, будучи, здавалося б, вільним, цей час знаходиться під контролем сім'ї, школи, дитячих організацій, дозвілєвих об'єднань, направляється ними" [55, с. 7].

Але, як свідчить дослідження, не можна ототожнювати поняття "дозвілля" з поняттям "вільний час". Вільний час набуває форми дозвілля, але не зводиться цілком до нього [3]. На підтвердження цього варто сказати, що Г. Зборовський вільний час називає простором, тоді як дозвілля - його змістом [19, с. 48]. У цьому аспекті доречно навести думку В. Русанової про те, що дорослим необхідно так організовувати вільний час дітей, щоб, наповнюючи його розумним змістом, не позбавляти дітей можливості вільного вибору дозвілєвих занять [55, с. 20]. У продовження висвітлених аспектів варто сказати про педагогічні дискусії вчених навколо двох понять: "вільний час" і "дозвілля". Зокрема, В. Русанова вважає, що "дозвілля вживається найчастіше як синонім вільного часу. Але точніше під дозвіллям слід розуміти можливість різноманітної діяльності у вільний час." [55, с. 18]. На думку Ж. Фрідмана, дозвілля має двоїстий характер і розглядається як "сфера вільного часу, активне дозвілля". Дозвілля не ототожнюється з вільним часом і не зводиться до переліку різних видів діяльності, спрямованих на відновлення сил людини, його

розглядають як центральний елемент культури, який має глибокі зв'язки з іншими сферами життя.

Варто зазначити, що дозвілля як складова вільного часу захоплює людину численними можливостями та властивою їм комплексністю і є сукупністю занять для розвитку особистості, за допомогою яких відновлюються фізичні, розумові і психічні сили людини [7, с. 22]. М. Каган вказує й на інші види діяльності, які представлені в дозвіллі. Згідно з його баченням у класифікації видів діяльності виділяється перетворювальна, пізнавальна, ціннісно - орієнтаційна і комунікативна. Усі ці види фокусуються в художній творчості і більшою чи меншою мірою представлені в дозвіллевій діяльності.

Дозвіллевій діяльності притаманні різноманітні структурні і функціональні характеристики: типи дозвілля залежно від його змісту, різні напрями залежно від форм його організації та проведення; види і форми дозвілля з урахуванням різних ознак, класифікація за активністю, періодичністю, тривалістю і напрямками діяльності [12]; поліфункціональний характер дозвілля: види та форми організації виконують соціальну, психологічну, терапевтичну, економічну функції (М. Балабан); складовими соціальної функції є: рекреаційна, комунікативна, творча, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна та виховна (І. Петрова).

Е. Соколов збагатив педагогіку дозвілля такими поняттями дозвіллевої діяльності, як "відпочинок", "розвага", "свято", "споглядання", які він трактував як звільнення від буденної роботи, дріб'язкових хвилювань, егоїстичних бажань; просвіта як засіб розвитку розуму, уяви, естетичних і моральних почуттів; творчість, яка, відповідаючи глибинним та універсальним потребам людини в самовираженні, перетворенні дійсності, пошуку, пізнанні і зміні навколишнього світу, допомагає удосконалювати буття, ставлення до самого себе, створювати нове.

Наступним видом дозвіллевої діяльності, відображеним в "Українському педагогічному словнику" С. Гончаренка, є споглядання - емпіричний ступінь пізнання, основу якого становить безпосереднє чуттєве відображення об'єкта.

Всяке індивідуальне споглядання опосередковане суспільно й історично, і тому воно включає не лише елементи безпосередньої чуттєвості, а й умоглядні уявлення, попередня доведеність яких робить їх самоочевидними для наступних суб'єктів.

Важливими для нашого дослідження є наукові підходи до визначення дозвілля, які представлені в наукових роботах провідних сучасних соціальних педагогів. Вони характеризують дозвілля як вільний від роботи і навчання час, який особистість використовує для свого духовного і фізичного розвитку. На думку науковців, це і час відпочинку, і час, коли в людини формуються базові соціальні і моральні цінності, розвиваються соціально-моральні якості, відбувається активне формування і збагачення позитивного досвіду спілкування і взаємодії з оточуючими, що визначає необхідність його змістовного наповнення і відповідною організацією.

Культурно-дозвіллева діяльність є одним з істотних ресурсів оптимізації соціальної активності дітей, має здатність стимулювати процес соціалізації, інкультурації і самореалізації особистості. До засобів, що забезпечує дитячий розвиток, традиційно відносять гру, спілкування дітей з дорослими і однолітками, дитячу літературу, різноманітні види художньої діяльності дитини, навчання.

Розвиваючий потенціал дитячого дозвілля значно менш досліджений в теорії дошкільної педагогіки. Разом з тим, змістовне дозвілля - потужний засіб розвитку особистості людини, показник загального рівня її культури. Саме з культурою дозвілля найтіснішим чином пов'язана духовність людини, про що свого часу писав великий вітчизняний педагог К. Ушинський. Якщо людина не знає, що йому робити в години дозвілля, то тоді у нього «псується голова, серце, і моральність». Сказане вище зумовлює інтерес до досліджень різних аспектів дозвілля, як інструменту розвитку дитини.

З позиції сучасних дослідників (А. Антонова, Т. Комарова, М. Зацепіна, М. Созінова та ін) дозвілля - складне соціальне явище, що включає відпочинок, розвагу, свято, самоосвіту і творчість, найважливіший засіб соціалізації та

індивідуалізації особистості людини, що дозволяє на власний розсуд використовувати свій вільний час для самозбагачення, розвитку наявних здібностей і схильностей.

Культура дозвілля починає складатися під впливом сімейних традицій та виховання вже в період дошкільного дитинства. Дана обставина стала вирішальною при визначенні пріоритетів у дослідженні дитячого дозвілля в наукових дослідженнях останніх років.

Дозвілля - це особлива сфера соціалізації дітей, у якій природно реалізуються їхні інтереси і потреби, особистісні і соціальні амплуа, розвивається активність, творча ініціатива, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності.

Дозвілля визначається як особлива сфера життя особи та суспільства, що містить великі можливості для виховання дитини, становлення й розвитку особистості, набуття досвіду вирішення життєвих проблем. У процесі дозвіллевої діяльності формуються ціннісні орієнтації, культурні потреби, смаки, емоційно-вольова сфера дітей та молоді .

Дозвіллева діяльність дітей і дорослих - це діяльність, що створює культурно - дозвіллеве середовище, в якому гармонійно інтегрується творчість, відпочинок, свято, відбувається самореалізація особистості, яка сприяє вільному творчому засвоєнню культурних цінностей, розвитку особистості, і, завдяки цьому - розвитку суспільства взагалі.

Для функціонування культури дозвілля потрібне існування двох необхідних елементів: індивіда з його системою ціннісних потреб, інтересів, орієнтацій, установок та відповідного рівня розвитку соціокультурного середовища, яке забезпечує реалізацію та самореалізацію потенціалу, інтересів та потреб індивіда. Соціокультурне середовище або збуджує, стимулюючи потенціальну активність індивіда, або пригнічує, стримує, гальмує, відволікає його від самореалізації [3].

Якщо говорити про дозвіллеве середовище дитини, то воно, з одного боку, створюється дорослими для дітей, а з іншого - є результатом діяльності самих

дітей. Це два нерозривних процеси. Не можна сказати, що тільки дорослі створюють таке середовище, його також створюють самі діти, спонукаючи дорослих до певних дій.

Важливим моментом є вимога створення такого середовища, в якому б проявлялись та розкривались різні творчі здібності дитини завдяки вільному вибору тієї чи іншої діяльності. Предметно-просторове середовище має важливе значення для формування особистості дитини, її всебічного розвитку, для створення естетичного і емоційно-психологічного комфорту [23]. Дозвілля дошкільника організовується дорослими не тільки в дошкільних установах, а й у сім'ї. Родина і дошкільний заклад - найважливіші інститути соціалізації в період дошкільного дитинства. Це визначає необхідність пошуку оптимальної моделі їх взаємодії з урахуванням соціокультурних традицій дозвілля, адже для кожної країни характерні свої традиції проведення вільного часу, дозвілля.

Дитяче дозвілля цілеспрямовано організовується педагогами для гри, розваги, відпочинку, вільного часу дітей. В якості сутнісної характеристики дозвілля виділяється можливість вибору дитиною найбільш привабливого виду діяльності: ігри, малювання, конструювання та ін.

Організація дозвілля в дитячих дошкільних установах сприяє розкриттю природних талантів і засвоєння корисних для життя умінь і навичок; стимулює творчу ініціативу дітей; сприяє формуванню ціннісних орієнтацій. Дозвілля дошкільників виступає як своєрідна «зона обмеженого втручання дорослих»; сприяє формуванню адекватної самооцінки дітей і позитивної «Я - концепції»; створює умови для самовиховання особистості; активізує соціально значимі потреби особистості, збагачує досвід виконання норм поведінки в суспільстві.

У дозвіллевій діяльності дитини колектив дитячого саду виступає основною ланкою соціалізації дитини. Заняття в дитячому колективі здійснюються на більш високому рівні активності, не обмеженому лише ігровою діяльністю. Дитячий садок сприяє опануванню дитиною культурними

цінностями, оволодінням навичками й уміннями спілкування як із своїми однолітками, так і з дорослими.

Ефективним шляхом всебічного гармонійного розвитку особистості є залучення дошкільників до художньо-естетичної діяльності, яка включає зображувальну (малювання, ліпка, аплікація), музичну (співи, танці), театралізовану (участь у дитячих костюмованих святах, ролі у сценках), художньо-мовну діяльність (декламування віршів, гуморесок). Ці види діяльності виконують функцію позитивно-емоційного збагачення, викликають емоції радості, захоплення, натхнення, витісняють тривожність, напругу, почуття безпорадності [4]. У дитячих колективах задовольняються комунікативні потреби та інтереси дитини в емоційному контакті та співпереживанні, в інформації, в об'єднанні зусиль задля спільних дій. Важливо, щоб учасники дитячих колективів ділилися своїми успіхами з батьками та постійно взаємодіяли між собою.

Говорячи про суспільний рівень дозвіллевого макросередовища дитини, варто зазначити, що це рівень неформальних контактів дитини з оточуючим її світом. У процесі неформального спілкування, в ігровій, розважальній діяльності, взаємодії в колективі однолітків у дитини формуються ціннісні орієнтації, засвоюються моделі поведінки і спілкування, які функціонують у дозвіллевих спільнотах і далеко не завжди співпадають із тими, які намагаються прищепити їй сім'я і дитячий садок. Неформальне спілкування з іншими членами суспільства - оптимальне середовище для розвитку дружби, товариськості, психологічної самостійності дітей.

Головна мета цього рівня дозвіллевого середовища - створення умов для творчого, інтелектуального й фізичного розвитку дітей у вільний від занять час, впровадження якісно нових форм і методів організації дозвіллевої життєдіяльності дітей, задоволення їхніх культурних та духовних потреб. Для цього існують різноманітні гуртки, студії, клуби за інтересами та спортивні секції. Саме, заняття у клубах, гуртках, а також участь у колективних іграх та

забавах надає можливість виступити дітям у нових соціальних позиціях і ролях, відмінних від тих, які вони виконують у повсякденній діяльності.

Сутністю дитячого дозвілля є творча невимущена поведінка (взаємодія з навколишнім середовищем) дітей у вільній для вибору роду занять і ступеня активності просторово-часовому середовищі, детермінований внутрішньо (потребами, мотивами, установками, вибором форм і способів поведінки) і зовні (факторами, що породжують поведінку).

Характерологічні особливості дитячого дозвілля є основоположними для визначення його функцій.

Дозвілля для дітей - це сфера, в якій, виступають у нових ролях, відмінних від сімейних, задовольняють свої природні потреби в свободі та незалежності, активній діяльності та самовираженні. Таким чином, дитячому дозвілля властива функція самореалізації.

Дитяча гра в дозвіллевій діяльності стимулює творче самовиявлення її учасників. Пізнавання навколишнього світу через створені ігрові образи, привласнення дітьми найрізноманітніших соціальних амплуа, неможливих у реальному світі дорослих, створює для дитини світ нових можливостей, народжених їхньою фантазією і творчою уявою. Через механізм емоційного сприйняття і переживання вигаданих подій діти максимально активно засвоюють елементи нестандартних підходів до різних ситуацій діяльності, які, закріплюються в їх свідомості і поведінці, впливають на все подальше життя. В такий спосіб дозвілля виконує функцію творчого розвитку особистості дитини.

Дозвілля - це зона активного спілкування, яка задовольняє потреби дітей у контактах і взаємодії з оточуючими. Такі форми дозвілля як самодіяльні об'єднання за інтересами, масові свята - сприятлива сфера для усвідомлення себе, своїх якостей, переваг і недоліків у порівнянні з іншими людьми. Діти оцінюють себе, орієнтуючись на реакції оточуючих, співвідносять свої дії соціально прийнятими еталонами, які демонструє середовище, бо самосвідомість соціально за своїм змістом, за своєю суттю і неможливо поза процесом спілкування. Так реалізується комунікативна функція дозвілля.

Дозвіллева діяльність впливає на пізнавальну активність дітей. Інтелектуальний розвиток дитини збагачується новими знаннями через розширення художньо-естетичного, мистецького тезаурусу; знайомство з різними видами і способами самореалізації людини в суспільстві, новим сферами людського знання, культури і національних цінностей свого народу, нарешті, здійснюється озброєність дитини новими способами проведення і видами дозвіллевої діяльності і в такий спосіб реалізує просвітницьку функцію.

У дозвіллевих іграх, розвагах, подорожах, заняттях в гуртках багато дітей знаходять відповіді на питання вибору вектора подальшої професійної орієнтації

А, намітивши для себе професійний шлях, переважно на дозвіллі, набувають знання і розвивають здібності, навички специфічні для того чи іншого виду діяльності.

В межах дозвіллевого часу відбувається відновлення і відтворення витрачених дитиною сил на навчання і виконання певних завдань і обов'язків, тобто, реалізується рекреаційна функція, яка компенсує зусилля дитини на дотримання регламенту насиченого життя.

На цьому тлі дитяче дозвілля, яке наразі триває переважно на основі ігрової діяльності, допомагає зняти напругу, зменшити негативні наслідки перевтоми, виконати функцію зони відпочинку і релаксу.

Закладене від природи прагнення людини до позитивних емоцій також переважно реалізується у сфері дозвілля. Діти отримують насолоду від найрізноманітніших дозвіллевих занять: ігри, змагання і перемоги в них; впізнавання нового і необмежена можливість створювати щось нове, уявляти свої нескінченні можливості і реалізувати їх у світі ігрових дитячих фантазій тощо. Іншими словами, дитячому дозвіллі властива гедоністична функція.

Різноманітні за формою, змістом і емоційною насиченістю дозвіллеві заняття дітей сприяють розвитку їх особистості і є важливою сферою соціалізації дошкільника.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, на основі проведеного аналізу наукових джерел із даної проблеми, було визначено сутнісні ознаки і характеристики основних понять дослідження.

Доведено, що найбільш теоретично і практично обґрунтованими визначаються дослідження відомих науковців І. Кона і А. Мудрика, які обґрунтовують процес соціалізації як двосторонній, включаючи в нього дві рушійні сили – суспільство і особистості. Саме їх двостороння взаємодія створює умови для розвитку суспільства і досягнення висот економічного прогресу і суспільної злагоди.

Сучасні концепції соціалізації особистості орієнтовано на вивчення таких аспектів соціалізації як соціально-психологічні особливості протікання соціалізуючих процесів у різних вікових групах, вплив соціокультурної ситуації на соціально-педагогічне керівництво процесом, особливості соціального виховання як відносно соціально контрольованої соціалізації підростаючих поколінь.

Соціалізація дитини дошкільного віку передбачає набуття нею досвіду співжиття в суспільстві з іншими людьми. Процес формування її особистості невід’ємний від соціального середовища, в якому вона живе і діє. В широкому сенсі, функції соціалізації пов’язані з її роллю суб’єкта соціально-історичного процесу, в забезпеченні наступності культури і цивілізації, в підтримці безконфліктного існування суспільства як інтегрованої системи. У вузькому – процес соціалізації дитини дошкільного віку знаходиться у тісному зв’язку з її соціальним розвитком і характеризується рівнем сформованості її соціальної компетентності.

Компетентність дитини дошкільного віку, як стверджують науковці, можна визначати лише через наявність деяких елементів, що характеризують компетентність дорослої людини. В дошкільному віці компетентність не має ознак інтегративної якості, а визначається через комплексну характеристику особистості, що вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку:

знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль. Зважаючи на особливості протікання процесу соціалізації дитини дошкільного віку науковці провідним результатом соціалізації дитини цього віку її соціально-комунікативну компетентність як здатність до ефективної взаємодії з оточенням в системі міжособистісних стосунків, яка найбільш ефективно формується у сфері дозвілля.

Дозвілля - це особлива сфера соціалізації дітей, у якій природно реалізуються їхні інтереси і потреби, особистісні і соціальні амплуа, розвивається активність, творча ініціатива, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності.

Важливою сутнісною характеристикою дозвілля як зони вільного самовияву і самоствердження дітей дошкільного віку є те, що різноманітні за формою, змістом і емоційною насиченістю дозвіллєві заняття дітей сприяють розвитку їх особистості і є важливою сферою соціалізації дошкільника.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Форми і методи організації дозвіллевої діяльності дошкільників у середовищі дошкільного закладу освіти

Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей та специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяють визначити мету, зміст, завдання, стратегію організації дозвіллевої діяльності ЗДО з урахуванням особливостей ситуації соціального розвитку дитини дошкільного віку, інтерпретації очікуваних результатів відносно особливостей соціального розвитку дошкільника в особливих умовах дозвіллевої діяльності

Серед існуючих точок зору на визначення сутності поняття «дозвілля», можна виділити дві наступних : дозвілля як сукупність знань і діяльність у вільний час; дозвілля як частина вільного часу, що характеризується вільним вибором занять (діяльності), спрямованих на задоволення різних культурних потреб особистості.

Узагальнюючи висновків науковців і практичний досвід фахівців, враховуючи особливості ситуації соціального розвитку особистості у дошкільному дитинстві, в нашому дослідженні, ми визначаємо дозвілля як частину вільного часу дитини, спрямованого на засвоєння знань, умінь і навичок соціальної взаємодії і спілкування, а також спрямованого на соціалізацію дитини дошкільного віку у довільно обраних нею формах і видах діяльності .

Процес керівництва соціалізацією дошкільника в організації дозвілля відображає професійну інтерпретацію соціальним педагогом особливостей

соціальної ситуації розвитку дитини визначеної вікової категорії, орієнтує на доцільний вибір форм і методів соціально-педагогічного впливу у формуванні соціально-цінних якостей особистості, озброєння навичками і способами поведінки і ставлень відповідно до норм і цінностей, прийнятих у суспільстві.

У свою чергу керівництво дозвіллевою діяльністю дошкільників синтезується на основі наступних принципів: принципу пріоритету інтересів дитини, принципу балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, принципу звернення на позитивне, принципу соціальної відповідності, принципу комплексного підходу на засадах компетентнісного підходу.

Компетентнісний підхід дозволяє встановити мету, завдання, зміст, організаційне і технологічне забезпечення отримання кінцевого результату соціалізації дитини у дозвілєвій діяльності, а саме – основ соціально-комунікативної компетентності особистості у дошкільному дитинстві. Його використання дозволяє найточніше визначити змістові лінії та логіку введення дитини у суспільне довкілля, спрямовує на формування соціальної компетентності дітей, як необхідної умови забезпечення їхньої успішної життєдіяльності в соціумі.

Відповідно до державних документів, що регламентують організацію освіти і виховання у дошкільному віці, у дитини – дошкільника в процесі соціалізації повинні бути сформовані основи соціальної компетентності, які виявляються в: умінні орієнтуватися у світі людей; здатності розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; умінні поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідний ситуації стиль спілкування та спільної діяльності. Компетентність дитини дошкільного віку - одна з базисних характеристик особистості на етапі дошкільного дитинства, в основі якої лежить розвиток творчої особистості.

Аналіз педагогічних наукових праць дозволив зробити деякі узагальнення стосовно найважливіших умов, які забезпечують розвиток соціальної, творчої особистості в організації дозвіллевої діяльності:

1. *Творчий характер виховного процесу.* Вся навчально-творча діяльність у дошкільному закладі розвитку будується за принципом: не діти для програми, а програми для дітей.

2. *Пріоритет виховання* передбачає повноту емоційного та інтелектуального життя дошкільників у виховному просторі організованого дозвілля, їх духовну єдність. Це дозволяє збагатити соціальний досвід дитини великою кількістю почуттів та емоцій різної модальності (естетичних, гуманних, дружніх), формувати соціальні стосунки в дитячому колективі на засадах поваги, гідності, справедливості у взаєминах та спілкуванні однолітками.

3. *Діалог як засіб інтелектуальної співтворчості.* В основі комплексного, науково-методичного забезпечення організації дозвіллевої діяльності дошкільників лежить ідея діалогічного спілкування педагога і вихованця, що максимально сприяє наближенню виховного процесу до природи дитини.

Завданнями соціально-педагогічної організації дозвілля дошкільників є:

- 1) створення умов для самореалізації і самовиховання дитини у сфері вільного часу;
- 2) підвищення морального і культурного рівня у розвитку дитини у взаємодії з оточуючими;
- 3) включення дошкільника у соціально-значиму діяльність та спілкування.

Дозвіллева діяльність за своїм змістом та видом настільки різноманітна, що її можна розрізнати за формою (колективна та індивідуальна), за способами здійснення (художня - музика, малювання, танці; творча; технічна творчість - моделювання ; колекціонування), по емоційної напруженості (як стимулятор почуття задоволення і захопленості, відчуття радості і задоволення потреби; завжди здійснюється у вільний час), по фізіологічній спрямованості (сприяє відновленню фізичних сил).

Дозвілля, як і будь-яка діяльність людини, включає в себе наступні компоненти: мотив (потреба в цій діяльності), завдання (засоби розв'язання

задачі) і дії (операції). Завдання конкретизують єдність мети і умов її досягнення, а дії відповідають цілям операцій – умовам досягнення визначеної мети.

Пізнавальна активність в процесі відпочинку, розваг, свята проявляється в інтересі, у прагненні подолати виникаючі труднощі і домагатися найкращих результатів. Важливою якістю будь-якої діяльності, що здійснюється дитиною у вільний час, є те, що ця діяльність повинна бути для особистості цікавою, створювати умови для вияву максимальної самостійності та активності з її боку.

Інтерес у дозвілєвій діяльності виступає як домінуючий мотив. Дозвільна активність чи пасивність дитини визначається тільки наявністю або відсутністю інтересу до неї. Тому спонукання дошкільника до того чи іншого виду дозвільної діяльності, як і включення в неї, повинно виходити з урахування інтересів дитини, оскільки неврахований інтерес - це незадоволена потреба. Інтерес не тільки сприяє задоволенню потреби, але і здатний стимулювати появу нових потреб.

Отримуючи різноманітні емоції, як позитивні, так і негативні, в процесі приємного проведення часу і перебуваючи в стані комфорту, дитина не тільки набуває додаткові знання, а й сама стверджується в тому, що вона знає, вміє і може зробити самостійно. Це, природно, позначається на її інтелектуальному розвитку, тому що задовольняється інтерес до пізнання навколишнього світу. Коли яка-небудь діяльність перестає викликати інтерес, дитина відмовляється її виконувати. Активізація і підтримання інтересу або створення нових інтересів, нової спрямованості дозвілєвої діяльності дитини дошкільного віку визначає перший принцип її організації.

Наступний принцип-творчий характер виховного процесу дозвілєвої діяльності дошкільника дозволяє розширити світогляд дитини, підвищити її дозвілєву культуру, сприяє прояву творчої активності.

Найбільш повно цей принцип реалізується в процесі колективної дозвільної діяльності. Спільна робота при організації розваг та ігор,

відпочинку, свят формує ціннісно - орієнтаційну єдність групи, народжує нові традиції, покращує організаційну структуру колективу, емоційну ідентифікацію його членів.

В процесі виховання і навчання під час дозвілля у дитини формується морально-естетичне ставлення до навколишнього світу: по-перше, початковий, емоційний досвід і здатність до емоційного співпереживання, по-друге, розвиток моральних та естетичних ціннісних уявлень та суджень, по-третє, можливість творчо застосовувати свої знання і вміння у спільній діяльності та взаємодії з однолітками.

У дослідженнях Л. Печко підтверджується думка про те, що естетична і моральна культура дитини взаємопов'язані і є складовими компонентами її загальної культури. Позитивно орієнтоване, змістовно насичене дозвілля сприяє формуванню основ культури дитини дошкільного віку. Тому, третім принципом організації дозвілля дошкільників має бути їх моральне і естетичне формування як особистостей в контексті її загального культурного розвитку.

Всі вище перераховані принципи визначають окремі сторони процесу організації дозвільної діяльності. Вони в своїй сукупності лежать в основі реалізації дитиною свого права на самостійну, вільну діяльність, участь у дитячому відпочинку, розвагах, святах, колективній творчій взаємодії та спілкуванні.

Діяльність, що входить в сферу дозвілля, можна умовно розділити на декілька взаємопов'язаних груп. До першої з них відноситься навчання і самоосвіта в широкому сенсі слова. Це різні форми колективного та індивідуального освоєння культури: відвідування музеїв, виставок, театрів, парків, видовищних заходів та організація свят.

Другу групу - складає безпосередньо гурткова робота, яка здійснюється в середовищі дошкільного закладу і орієнтована на вирішення проблеми всебічного і гармонійного розвитку особистості, орієнтована на формування соціальної компетентності дитини.

Третю групу складають різні види ігрової діяльності, яка може бути організованою дорослими або здійснюватися дітьми під час вільної взаємодії з однолітками та спілкування в колективних, сюжетно-рольових, театралізованих іграх, рухливих іграх-забавах тощо.

Розглянемо досвід використання дозвіллевої діяльності в соціалізації дітей дошкільного віку на прикладах роботи закладів дошкільної освіти .

Головним напрямом організації дитячого дозвілля в гуртковій роботі Бобровицького ЗДО «Веселка» є робота з казкою. Саме казка, як форма передачі соціального досвіду і формування на його основі соціальної компетентності дитини дошкільного віку є найбільш природним середовищем для її розвитку, підготовки до сприйняття світу і Всесвіту.

Будь яка форма організованого дозвілля дітей так чи інакше пов'язана з казкою або казковістю. В роботі закладу переважають форми організації дозвіллевої діяльності, орієнтовані на використання театралізованих ігор, які відкривають дітям простір для їх участі в різних видах самостійної художньої діяльності, сприяють розвитку їх творчих здібностей, виробленню естетичного смаку і збагаченню мистецьких знань. Програма гурткової роботи закладу «Чарівний світ казок В.О.Сухомлинського» розрахована на роботу з дітьми середнього дошкільного віку. Її виховними цілями у формуванні соціальної компетентності дитини цієї вікової групи визначено завдання формування духовно моральних цінностей і орієнтирів, розвитку емпатії та бажання бути потрібним людям, вплив на емоційно-вольову сферу дитини. Внаслідок впровадження програми діти навчаються творчо застосовувати свої знання і уміння у самостійній сюжетно-ігровій діяльності, демонструють навички розв'язання ситуацій морального вибору, охоче відтворюють в театралізованій діяльності свої фантазії та ідеї.

Цікавим і корисним досвідом гурткової роботи у закладах дошкільної освіти можна визначити досвід роботи театральних гуртків Бобровицького закладу дошкільної освіти «Барвінок», в якому представлені різні види театралізованої діяльності – ляльковий театр, театр рукавичок, пальчиковий театр, театр

картинок, театр тіней та ін. Ідеї виховання справжньої людини С. Русової втілені в роботі театрального гуртка «Казкова мозаїка».

Репертуар театралізованих вистав у ЗДО «Сонечко» м.Бобровиця складають драматизації творів К.Чуковського, фланелеграф, настільний театр, театр маріонеток «Сучасні пригоди Колобка», пальчиковий театр, інсценізації за мотивами народних казок «Солом'яний бичок», «Лисичка-сестричка», ляльковий театр-драматизація за мотивами казки «Дванадцять місяців» та ін..

Робота театралізованого гуртка «Веселка» м. Бобровиця використовує в своїй роботі ігри-драматизації на теми казок «Троє поросятко», «Рибка», «Рукавичка».

Дошкільнята можуть змінювати початок і кінцівку вистави на заданий сюжет, фантазувати с приводу подальшого розвитку подій у сюжетній лінії, змінювати хід подій, в які вони потрапляють як герої сюжету, вводити нових персонажів, змінювати характер існуючих. В такий спосіб у процесі театральної діяльності через особливе, естетичне ставлення до світу формується соціальний досвід дитини, розвиваються загальні психічні процеси – сприймання, образне мислення, пам'ять та творча уява. На основі отриманого морально-естетичного досвіду у спілкуванні с театральним мистецтвом формуються такі соціально позитивні якості особистості як здатність до співпереживання, співчуття, а через них – позитивне ставлення до оточуючого світу і самого себе.

Театрально-ігрова діяльність спонукає дітей до самостійної театралізованої гри, заохочує бажання підтримати партнера, формує навички доброзичливого спілкування і ведення діалогу, стимулює розвиток емпатії. Участь у театралізованій діяльності стимулює в дитини прагнення до самореалізації, самоствердження, саморозвитку, бажання показати себе з найкращого боку.

Досвід роботи дошкільної установи доводить, що формування соціальної компетентності дошкільника в різних видах і формах роботи в з використанням живої, яскравої казки, що захоплює свідомість і почуття дитини, наближена до її мислення, сприйняття і мовлення є достатньо

розповсюдженим і ефективним засобом соціалізації дошкільників у практиці організованого дозвілля дошкільних установ.

Цікавий досвід гурткової роботи з формування соціальної компетентності дошкільників в умовах дитячого закладу представлений в роботі дошкільної установи «Барвінок» м.Бобровиця. Робота закладу орієнтована на формування компетентної та творчо спрямованої особистості задля своєчасного виявлення інтересів, здібностей, нахилів дітей, розвитку їхньої креативності як базової якості особистості. Вона представлена серією гуртків, кожен з яких виконує свої функції у формуванні і соціальному розвитку дитини. Найбільше соціально орієнтованими, на наш погляд, є гуртки емоційно-ціннісного розвитку та соціально-фінансового спрямування.

Гурток емоційно-ціннісного розвитку «У світі почуттів і емоцій» закладає в емоційно - перцептивний розвиток дитини основи емоційної культури, що сприяє розвитку емпатійного мислення особистості в більш старшому віці. Ознайомлюючи дитину з основними людськими емоціями, керівники гуртка навчають її розрізняти емоції радості, горя, подиву, гніву, страху, сорому, провини та ін.. за схематичними зображеннями. Встановлення зв'язку між переживаннями, почуттями, які позначаються у виразі емоції на обличчі людини з тими чи іншими подіями її життя дозволяють дитині вчитися робити елементарні припущення щодо настрою близьких їм людей, очікуваних подій та їх ймовірних наслідків.

Засвоєння дитиною у дошкільному віці емоційних еталонів спілкування і побудови стосунків з різними людьми, адекватної реакції на успішний або неуспішний результат свої поведінки чи діяльності розвиває в дошкільника здатність до поміркованого, оптимістичного ставлення до життєвих труднощів та негараздів, формує позитивне ставлення до світу.

Важливому аспекту соціального розвитку особистості, а саме – засвоєнню елементів економічних знань, присвячено роботу гуртка соціально-фінансового спрямування «Афлатунчики». Гурток працює відповідно до Міжнародної

програми соціальної та фінансової освіти дітей дошкільного віку від 3 до 6 років «Афлато». Звідси і назва гуртка.

Його діяльність спрямована з одного боку, на формування соціально-фінансової культури особистості, оволодіння навичкам економічного мислення з урахування сучасних соціальних умов, з іншого - може бути розцінена як засіб розвитку творчих здібностей дитини з метою підготовки її до свідомого вибору професійної діяльності в майбутньому.

Важливими складовими організації дозвілля дошкільників у ЗДО є організація свят та розваг. Наприклад, установа «Золотий ключик» м.Бобровиця в своїй роботі використовує сумісні форми організації сумісного дозвілля батьків і дітей як конкурсна програма «Мій тато найсильніший», «Професії моєї родини», спільні з батьками екскурсії в дитячу бібліотеку, міський краєзнавчий музей та ін. Діти з батьками беруть участь в тематичних виставках поробок «Осінні фантазії», «Новорічні дива», тематичних святах.

В організації соціального розвитку дітей під час дозвілля в використовуються ігри на формування соціально-комунікативної компетентності дітей («Клейовий дощик», «Давай поговоримо»). Необхідним елементом взаємодії у виконанні ігрової дії в комунікативних іграх є тактильний контакт між учасниками, що сприяє активізації емпатійного спілкування, стимулює прояв співчуття і співпереживання. Доповнюють процес соціального розвитку дошкільника, формування позитивного ставлення до себе ігри-тренінги («Побажання», «У тебе все вийде!» та ін.).

Окрім названих форм організації вільного часу дітей, дошкільний заклад впроваджує використання інноваційних методів формування соціальної компетенції дітей за допомогою вправ та етюдів. Наприклад, розвитку навичок спілкування присвячено ігри та вправи «Візьміть мене в гру», «Простягнемо один одному руки» та ін., для зняття емоційного напруження – етюди «Емоційна злива», «Гора з плечей» тощо.

Велику зацікавленість дітей викликають ігри на свіжому повітрі, в яких беруть участь діти різних категорій дошкільного віку. Такі заходи, як правило,

проводяться в ігровій формі і присвячені зміні пори року («А вже весна», «Осінь в гості завітала», «Зимонька-зима снігом землю накрива» та ін.), фізичному оздоровленню дітей тощо. Ведучими цих закладів запрошують або дорослих, або дітей старшого віку.

Багатий спектр можливостей для формування соціально-творчої, активної особистості в організації дитячого дозвілля представлено в організації заходу «В гостях у майстрів», який передбачає спільну діяльність дорослих майстрів та їх помічників-дітей, які виконують багато різних робіт, граються, співають, демонструють інсценівки на сюжети українського фольклору.

Свята народознавчої тематики проводять у дні, коли вони збігаються з обрядовим календарем або після відповідної дати. Особливістю свят історичної та релігійної тематики є те, що вони не повинні передувати конкретній даті події. Наприклад, за Різдом з дітьми проводять «Різдвяні вечорниці», в яких беруть активну участь батьки і родичі дітей. Як відомо, жодне свято в українській народній обрядовості не обмежується одним днем, комплекс святкових дійств охоплює від трьох до семи днів, що створює найсприятливіші умови для посилення переживань дітей, повторного відчуття святковості події, її важливості в житті дітей і дорослих.

У соціально-педагогічному досвіді установи представлені зразки планування сюжетно-рольових ігор у старшій групі: "Мандрівники", "Родина", "На гостини до бабусі", "Фотографи", "Давайте познайомимся", "Відпочинок на морі", "Зелена аптека", "Сім'я", "Водії", "Кухарі", "Дитячий садок", "Вихователь дитячого садка", "Родина", "Магазин одягу", "Ательє", "Крамниця", "Садівники", "Поход до лісу", "У гостях", "Давайте познайомимся", "Школа ввічливості", "Моя сім'я", "Будівельники", "Лікарі", "Лікарня", "Будівельники лісу", "Зоопарк" та ін..

Керівництво з боку дорослого сюжетно-рольовими іграми дітей полягає в збагаченні тематики ігор, стимулюванні використання в грі предметів-замінників, що сприяє формуванню творчої ініціативи у дітей дошкільного віку. Соціальний аспект формування особистості у використанні цього виду

ігор полягає у сприйнятті нових соціальних ролей, вмінні аналізувати свої дії відповідно до позиції учасника сюжету, соціальної взаємодії з однолітками, вмінні творчо відтворювати діалоги в грі, формуванні навичок взаємодії з іншими учасниками у створенні та розгортанні сюжетів ігор, розвитку партнерських стосунків.

Отже, дозвілєва діяльність є важливим ресурсом оптимізації соціальної активності дітей, формування їх соціальної компетенції і розвитку інтегративних якостей особистості. Засоби, що традиційно використовують вихователя і соціальні педагоги дошкільних закладів освіти спрямовують розвиваючий потенціал дитячого дозвілля, сприяють інкультуризації і самореалізації особистості.

2.2. Хід і результат емпіричного дослідження розвитку соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку у дозвілєвій діяльності.

Актуальність дослідження підкреслюється сучасними поглядами на важливість закладів дошкільної освіти як перспективних центрів соціалізації майбутнього покоління

Розвиваючий потенціал дитячого дозвілля у соціальному формуванні дитини дошкільного віку в сучасних наукових роботах досліджений недостатньо. В той же час, дозвілля, вільний час дитини-це потужний засіб розвитку і вияву особистості, показник сформованості її соціальних якостей навичок соціально-цінної поведінки.

Аналіз наукової літератури і вивчення досвіду практичної роботи дошкільних закладів освіти свідчить, що організоване дозвілля дітей дошкільного віку є важливим чинником їхнього позитивного соціального розвитку. Завдяки можливості вивчати оточуючий світ, стосунки людей в ньому, засвоювати різні соціальні ролі, здобувати навички спілкування і взаємодії в умовах вільного вибору форм і засобів діяльності дозвілля є

потужним стимулом і мотивацією дитини для оволодіння нею суспільно прийнятними формами поведінки і ставлень в суспільстві, а отже-досягати певного рівня соціалізованості.

Оскільки дозвілля є сферою вільного спілкування дитини дошкільного віку з однолітками, одним із основних показників успішності процесу соціалізації дошкільника у дозвіллевій діяльності ми визначили соціально-комунікативну компетентність як знання, уміння і способи дій дитини у спілкуванні і взаємодії з оточуючими, що характеризують рівень соціального досвіду дитини, набутого в процесі дозвіллевої діяльності і реалізованого у ній.

Отже, метою нашого дослідження ми визначили вивчення рівня сформованості провідних умінь спілкування і взаємодії з однолітками дітей 5-6 річного віку, що забезпечують вияв соціально-комунікативної компетентності у дозвіллевій діяльності.

Завданнями дослідження є:

- вивчити рівень обізнаності дошкільників з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування.

- визначити рівень сформованості уміння дошкільників розуміти, визначати і передавати емоційні стани людини, вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим

- з'ясувати здатність дошкільників взаємодіяти з людьми, які їх оточують: узгоджувати свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе.

У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань ми використали такі методи опитування як інтерв'ю, розширена бесіда; метод спостереження, ряд діагностичних методик..

Для проведення дослідження ми обрали групу з 10 дітей (6 хлопчиків і 4 дівчаток) старшого дошкільного віку Бобровицького закладу дошкільної освіти «Сонечко».

Дослідницька робота проводилась у три етапи. Перший етап – підготовчий, на якому обиралась група опитуваних, вибір методик та відбувалась розробка опитувальників, здійснювався підбір і опрацювання діагностичних методик. Другий етап – це етап безпосередньої реалізації дослідження. На третьому, завершальному етапі, відбувалась обробка результатів та формувались висновки дослідження.

Для реалізації першого етапу, за допомогою вихователя групи Терес Оксани Олексіївни було проведено аналіз програм розвитку дітей дошкільного віку, які орієнтують педагогів на соціалізацію дошкільника, визначено форми і засоби організації дозвілля дітей в групі, які використовує вихователька.

В процесі бесіди були отримані від вихователя характеристики якостей і здібностей дітей, форм поведінки і ставлень, які демонструють діти увільний час в іграх та спілкуванні.

На другому етапі були обрані та проведені наступні методики дослідження:

- опитувальник «Родина очима дитини» (за Г.Степановою),
- тест «Маски»(за Т.Д.Марцинковською)
- тест «Незакінчені ситуації»
- методика «Розповідь про одного»

Важливим елементом проведення дослідження було спостереження за поведінкою дітей у вільному спілкуванні та грі у час дозвілля.

На третьому етапі було підведено підсумки проведеного дослідження, проаналізовано результати.

Методика та інструментарій проведеного дослідження.

Важливим методом нашого дослідження було опитування.

Опитування – найбільш популярний метод збору інформації, який дає можливість отримувати надійну інформацію, що піддається статистичній обробці.

Як метод збору первинної інформації, заснований на безпосередньому чи опосередкованому спілкуванні дослідника з опитуваними, опитування в

нашому дослідженні було проведено у формі інтерв'ю та розширеної бесіди, що найбільш відповідає особливостям вікової категорії реципієнтів (дошкільники).

Інтерв'ю в нашому дослідженні за формою здійснювалося як не стандартизоване, тобто – без суворої деталізації питань, з вільною тактикою, у формі бесіди. Інтерпретація отриманих у ході інтерв'ю результатів не позбавлена суб'єктивізму, тому вони мають розглядатися комплексно з іншими діагностичними методиками. Головною умовою успішного проведення інтерв'ю було створення дружньої атмосфери, встановлення контакту з опитуваним. Для реалізації цієї умови в нашому дослідженні ми дотримувалися наступної структури організації спілкування: вступ, налаштування дитини на довіру і співробітництво, загальні питання, що відповідають меті дослідження, вільне спілкування з досліджуваним, фіксація відповідей на питання, уточнюючі запитання, висловлювання вдячності за участь в розмові, позитивна оцінка і відповідей, побажання зустрітися ще раз, тому що думка дошкільника надзвичайно важлива для експериментатора.

Інтерпретація отриманих у ході інтерв'ю результатів не позбавлена суб'єктивізму, тому вони мають розглядатися комплексно з іншими діагностичними методиками.

Розширена бесіда, як метод опитування, в нашому дослідженні була використана з метою виявлення ціннісних орієнтацій дошкільників у поведінці та взаємодії з оточуючими, уміння вирішувати проблемні ситуації, виходячи із власних уявлень про правила і досвід моральної поведінки. Вона проводилася з кожною дитиною окремо в невимушеній обстановці, без встановлення часових і просторових обмежень.

При складанні питань інтерв'ю та вибором питань до розширеної бесіди ми дотримувались загальних правил діагностичних методик. Запитання називається закритим, якщо у його формулюванні міститься перелік можливих варіантів відповідей або дихотомічна форма відповідей (так, ні). Відкриті запитання передбачають, що відповіді даватимуться респондентом у вільній

формі. У зв'язку з віковими особливостями дітей старшого дошкільного віку питання опитувальника і розширених бесід були відкритими

Під час складання питань, ми дотримуватися таких правил:

- набір запитань має бути логічно узгоджений із головною темою дослідження, але не перевантажувати дитину, підтримувати постійний інтерес до того, що відбувається – обов'язкова умова участі дитини в експерименті;

- формулювання запитань повинно бути ясным і чітким, а текст запитання - зрозумілим дитині дошкільного віку;

- формулювати запитання слід так, щоб забезпечити правдивість відповідей.

Питання, які обговорювалися з дитиною, було орієнтовано на три зустрічі-обговорення. Зміст питань не мав одного єдиної спрямованості на певний об'єкт чи ситуацію. Наприклад, за одну бесіду з дитиною обговорювалися питання про родину дитини, ким буде дитина, коли виросте, чи знає вона правила поведінки і чи виконує їх, що робити, коли песик прийшов з вулиці і замастив лапами підлогу. В іншому блоці питань були представлені питання про те, що дитина знає про свою країну і людей, які в ній проживають, третя зустріч була спрямована на з'ясування стосунків дитини з однолітками - чи є в неї друзі, чи може вона когось із них образити і чи ображають її. В той же час для обговорення дитині пропонувалися різні ситуації на пошук виходу із проблемної ситуації, обговорювався варіант, запропонований дитиною.

Відповіді дітей дозволили дійти до висновку, що вони знають правила поведінки і норми поводження з оточуючими 3 дітей, знають, але не завжди дотримуються -5, не знають ті, про які ми говорили -2 дітей. Бажання до створення дружніх стосунків і наявність друзів підтвердили 10 дітей, бажання уникнути конфліктної ситуації і піти на компроміс у вирішенні проблеми виявили 6 дітей, абсолютне небажання рахуватися з чиймись інтересами у ситуації непорозуміння між учасниками діалогу виявили 4 учасників бесіди/ (див. Додаток А).

Опитувальник «Родина очима дитини» був побудований таким чином, щоб з'ясувати ставлення дитини до членів родини. Отримані відповіді уточнювали, підтверджували або спростовували результати розширених бесід. В процес спілкування було включено питання щодо проведення спільного дозвілля дітей з батьками, емоційного ставлення до дитини батьків через сприйняття його дитиною, стан захищеності дитини в родині.

Відповіді дітей розподілено наступним чином: проводять спільно дозвілля з батьками лише 3 дітей, отримують емоційну підтримку у вигляді заохочення до спільної діяльності 5 дітей, проте, це відбувається в умовах спілкування в різних ситуаціях, не пов'язаних з спільним відпочинком і розвагами, відчувають захищеність у родині 5 дітей. Кількість і якість відповіді на це питання залишилось для нас не зовсім достовірною тому, що діти плутались у своїх визначеннях і не зовсім коректно наводили приклади ситуацій, в яких цю захищеність вони відчувають.

Висновком проведеного опитування було те, що у більшості дітей родина не достатньо вільного часу проводить з дитиною і не є для них визначальним чинником їх соціалізації у дозвілльєвій діяльності.

Для виявлення характеру сприйняття і бачення дитиною колективу однолітків і свого місця у ньому ми використовували портативну методіку «Розповідь про одного». Дитину просили розповісти про одного із своїх друзів.

В ході бесіди ми запитували дитину, з ким із дітей вона дружить, а з ким не дружить. Потім ми просили охарактеризувати кожного з названих однолітків - «Що він/вона за людина?» «Що ти міг би про нього/ неї розповісти?», «Чи ображає тебе твій друг? » та ін...

При аналізі відповідей дітей виділено два типи висловлювань:

- якісні описові характеристики: добрий / злий, гарний / негарний, сміливий / боягузливий і ін.; а також вказівку на його конкретні здібності, вміння і дії (добре співає; голосно кричить і ін.);

- характеристики одного, опосередковані його ставленням до випробуваного: він мені допомагає / не допомагає, він мене ображає / не ображає, він зі мною дружить / не дружить.

Кількісні результати наступні: 57% відповідей дошкільників свідчать про те, що переважна кількість дітей у виборі соціальних контактів з однолітками орієнтуються на його ставлення до себе. Про це свідчать використання у відповідях на питання прийменників «Я», «мене», «мною». Власні оцінні судження не домінують, якість контактів і соціальних комунікацій знаходиться ще в процесі формування. Проте, в цілому це ознака віку і можна вважати її нормою. 43% відповідей дітей – свідчать про більш високий рівень сформованості свідомого ставлення до іншої людини, сприйняття іншого як самоцінної особистості.

Рис.2.1 Розподіл відповідей респондентів на питання методики «Розповідь про одного»

Під час спостереження за дітьми в ігровій діяльності на дозвіллі ми фіксували рівень соціально-емоційного розвитку дитини за показниками відповідності відображених емоцій на обличчі дитини ситуації, що відбувається

у грі, наочно-дієвими і мовними зворотами, використаними у спілкуванні з однолітками, вияв бажання і вибір способу контакту із дорослими та дітьми, особливості поведінки і емоційно-вольової регуляції поведінки.

Спостереження за грою дітей у вільний час доповнювалось короткочасними і невеликими за обсягом експериментальними завданнями із модифікованого тесту «Маски» (Т.Д.Марцинковської) Мета його проведення - дослідження уміння розуміти емоційні стани людини, їх розпізнавати у спілкуванні з однолітками і, як результат – адекватно реагувати на них і спрямовувати на безконфліктний вихід із проблемної ситуації. Методика проведення – під час гри чи розваг у дозвіллевій діяльності дитині пропонували гру. Пропонували подивитись на зображення різних виразів обличчя людини, намальованих на папері і відповісти на питання: Як ти думаєш, яке обличчя буває у тебе, коли ти дивишся на дітей із своєї групи? На кого ти так дивишся і чому? А хто із дітей частіше на тебе дивиться ось так? І знову показуються маски

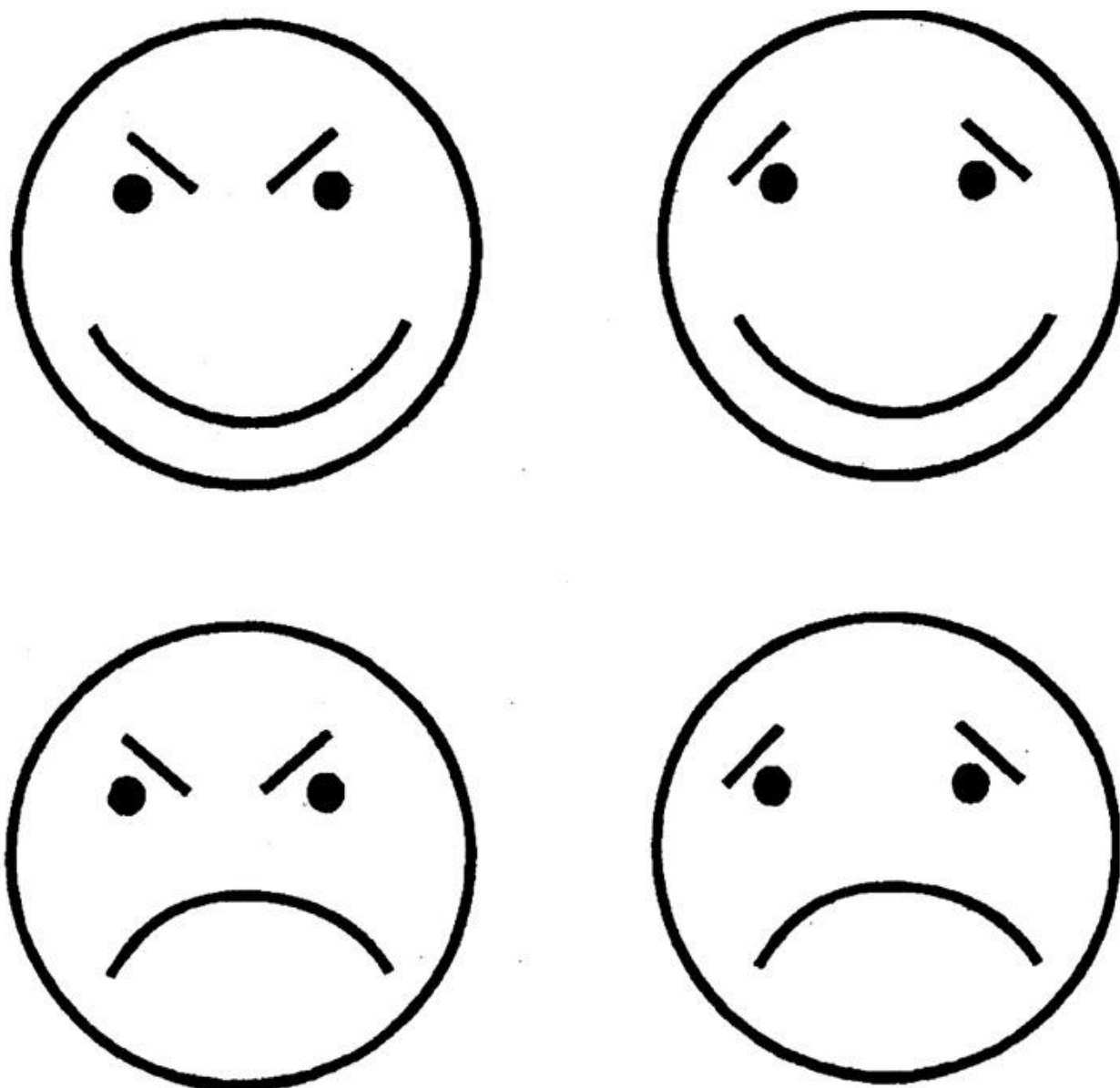

Рис.2.1 Модифікований тест «Маски»

Зображення пропонувались дитині по черзі або одночасно. В залежності від ситуації на експериментальному майданчику. У разі виникнення непорозуміння – по черзі. У разі спокійного з'ясування і обговорення емоційного стану дитини на цю хвилину – одночасно.

Пропонувались наступні питання: Подивись, будь ласка на обличчя і вибери те, яке найбільше підходить до твого настрою зараз. Чому в тебе такий настрій? А хтось із твоїх друзів на тебе так дивиться? Чому? Як виглядаєш ти, коли тебе ображають друзі? А коли ти їх ображаєш? Що треба зробити, щоб обличчя змінилось? Враховувалась будь-яка відповідь. Навіть, коли дитина

відмовлялась відповідати.

Обробка та інтерпретація результатів. Емоційний стан дошкільника в групі виявлявся у виборі маски з визначеним зображенням певного настрою при відповіді на перше запитання. Підраховувались кількість виборів маски з гарним і поганим настроєм при відповіді на друге питання. В такий спосіб визначалося не тільки вміння дошкільника визначати емоцію за її зображенням, але й інтерпретувати її значення відносно себе, спираючись на свій досвід емоційного спілкування і сприйняття дитиною колективу однолітків і свого місця у ньому.

Результати відповідей протоколювалися по кожній дитині і за кожним окремим підходом до виконання тестів.

Результати оцінювання наступні: можуть вірно визначити емоційний стан, зображений схематично на малюнку Здітей, розуміють і вербально пояснюють 4 дітей, можуть навести приклади такого емоційного стану із свого досвіду і досвіду дітей в групі 3.

Розподіл балів за відповіді

Правильна, аргументована відповідь 6 балів

Правильна неаргументована відповідь від 3 до 5 балів

Неправильна і неаргументована відповідь від 0 до 3 балів

Аналіз результатів. Здатність дитини правильно визначати стани людини за виразом обличчя, правильно його інтерпретувати у відповідності до ситуації, пояснювати причину своєї відповіді свідчили про наявність сформованого уміння визначати емоційні стани людини і розуміти причини їх появи. (див. Додаток Б)

Доповнювали результати тесту методика «Незакінчені ситуації», в яких дітям пропонувалося вербально завершити ситуацію, пояснити свій вибір, підібрати зображення обличчя, яке б відповідало станам основних учасників ситуації. Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною. Підібрані ситуації відображали життя дитини у вільний час. Це давало можливість визначити наявний у дитини досвід поведінки у подібних ситуаціях

в реальному житті.

Прикладами таких ситуацій є наступні.

1. Дівчатка Галинка та Маринка збирали іграшки. Маринка швиденько склала іграшки у шафу. Вихователька сказала їй: « Ти свою частину роботи зробила. Якщо хочеш, можеш піти гратися з іншими дітьми або допоможи Галинці закінчити прибирання. Маринка відповіла.... Що відповіла Маринка і чому?

2. Славко і Дмитрик малювали. Славко малював червоним олівцем, а Дмитрик зеленим. Олівець Славка зламався. «Дмитрик, - сказав Славко, - можна мені домалювати твоїм олівцем?». Дмитрик відповів.... Що відповів Дмитрик? Чому?

Додатково по кожній ситуації ставились питання: А як би ти зробив у такій ситуації? Що відчуває хлопчик (дівчинка), в якій трапилася неприємність? Чим можна покращити її настрій?

Під час обробки результатів відповідей було враховано характер обраної дії для продовження розвитку подій і аргументація своєї відповіді дитиною. За вигаданою версією розвитку подій, розумінням ситуації, емоційною реакцією на події ми визначали здатність дитини діяти на користь товариша і вийти із проблемної ситуації без ускладнень і конфліктів, по аргументації – рівень усвідомленості її вибору відповідно до соціальних норм поведінки.

Критерії визначення рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності дошкільників у:

- рівень розуміння ситуації, оцінювання її відповідно до соціальних норм поведінки,

- здатність до комунікативних дій, що свідчать про емоційні переживання щодо пошуку компромісу та отримання результату, який задовольняє всіх учасників ситуації

- здатність до вияву активності, ініціативи у пропонуванні ідей, доброзичливого сприйняття пропозицій однолітків.,

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності

демонстрували діти, які адекватно реагували на ситуацію, у характеристиці поведінки героїв використовують знання про норми і правила поведінки, співчували тому, кого ображають, пропонували вихід із ситуації з позицій участі в ситуації з позицій уявного героя і аргументували свій вибір необхідністю допомагати один одному, а не сваритись і ображати.

До середнього - відносили відповіді дітей, які висували прийнятний варіант виходу із ситуації, що склалася, але не могли аргументовано пояснити свій вибір, визначали того, кого ображають, але не виявляли співчуття, обмежувались сухою констатацією факту, стосовно очікуваного продовження розвитку подій у ситуації, яку обговорювали, допускали, що вона може закінчиться не на користь вияву взаємодопомоги і взаємної підтримки, до низького – було віднесено відповіді дітей, у яких ні варіант виходу із ситуації, ні аргументація свого вибору, не мали суспільно прийнятних орієнтирів поведінки і взаємодії.

Відповіді оцінювалися за 6-ти бальною системою.

Високий рівень - 6 балів.

Середній рівень від 3 до 5 балів.

Низький рівень від 0 до 3

Отримані результати проведених діагностичних методик доповнювалися результатами спостережень за поведінкою дітей у вільний час. Предметом спостереження було визначено зовнішні прояви поведінки дітей у грі та спілкуванні, способи дії у спілкуванні та взаємодії з однолітками, особливості вербального спілкування, вегетативні та поведінкові реакції на конфліктні ситуації. Отримані результати фактично підтвердили висновки, отримані під час проведення діагностичних методик і характеристики дітей, отримані у спілкуванні з вихователем групи (див. Додаток В)

Для визначення рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності дошкільників було визначено показники, які дозволяють визначити рівень сформованості умінь, визначених у завданнях і що відображають компонентну структуру визначеної компетентності.

Так, на високому рівні розвитку соціально-комунікативної компетентності 30% дітей старшого дошкільного віку розуміють модальність емоції, відтвореної у зображенні, вміють визначати і пояснювати почуття інших, співчувати, говорити про власні почуття, стримувати прояв негативних емоцій, готові до компромісу у спілкуванні і взаємодії з однолітками

Середній рівень розвитку соціально-комунікативної компетенції демонструють 40% дошкільників. Його визначають наступні характеристики: дитина не завжди правильно визначає емоційні стани людей, вербально відтворює власні почуття та емоції, ситуативно здатна регулювати власний емоційний стан. Складні ситуації вибору у дитини середнього рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності викликають певну розгубленість, вона не завжди адекватно реагує на перспективи ускладнення стосунків з однолітками, що складають і ігровій діяльності та спілкуванні, проте, достатньо швидко адаптується до них і здатна спокійно приймати виважені рішення щодо виходу із створених непорозумінь.

Низький рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності дитини старшого дошкільного віку, в першу чергу, визначається недостатнім досвідом розуміння почуттів та емоції інших людей, не бажанням визначати і контролювати власні емоції, вияв співчуття можливий лише за підказки дорослих. В іграх з однолітками скоріше сама стає джерелом конфлікту, ніж демонструє лояльність і здатність вирішити проблемну ситуації шляхом мирних домовленостей. Таких дітей в експериментальній групі виявилось 30%.

Отримані результати проведених діагностичних методик доповнювалися результатами спостережень за поведінкою дітей у вільний час. Предметом спостереження було визначено зовнішні прояви поведінки дітей у грі та спілкуванні, способи дії у спілкуванні та взаємодії з однолітками, особливості вербального спілкування, вегетативні та поведінкові реакції на конфліктні ситуації. Отримані результати фактично підтвердили висновки, отримані під час проведення діагностичних методик і характеристики дітей, отримані у спілкуванні з вихователем групи.

Вивчення можливостей організованого дозвілля у формуванні соціальної компетентності дитини, пошук нових форм і методів оптимізації впливу дозвіллевого середовища формування соціально-цінних якостей є важливим аспектом соціально-педагогічної роботи в дошкільних закладах освіти.

2.3 Програма формування досвіду соціальної комунікації дошкільників в процесі соціалізації дошкільників у дозвіллевій діяльності.

Дошкільний вік є найбільш сенситивним періодом формування соціально-комунікативної компетенції дитини. Повноцінний її розвиток у старшому дошкільному віці є необхідним чинником успішної підготовки дитини до початку шкільної освіти, формування у неї здібностей і можливостей як до опанування цієї нової соціальної ролі, так і для розвитку в майбутньому дорослому житті соціально орієнтованої особистості, здатної на вияв вільного гуманістично орієнтованого вибору у складних життєвих ситуаціях, компетентної та відповідальної дії та поведінки у своєму ставленні до оточуючого світу і самої себе. Дозвіллева діяльність є важливим ресурсом формування необхідних знань, умінь і навичок, що активізують процес соціалізації і накопичення дитиною дошкільного віку необхідного соціального досвіду поведінки і ставлень.

Аналіз результатів емпіричного дослідження доводить, що розвиток соціально-комунікативних компетенцій досліджуваної групи дітей дошкільного віку в цілому знаходиться на середньому рівні. Проте, організація дозвіллевої діяльності і вільного часу дошкільників як чинника формування досвіду соціальної комунікації у досвіді дитячих закладів освіти використовується недостатньо і потребує пошуку нових форм і методів для його оптимізації. Посада соціального педагога хоча і передбачена в дошкільних установах, проте, за різних об'єктивних умов практично не впроваджується. Переважно, діти отримують необхідні знання і навички під керівництвом вихователя в

організованому освітньо - виховному процесі закладу дошкільної освіти або в роботі гуртків, які організовані відповідно до можливостей вихователів.

Відсутність професійного підходу саме до формування досвіду соціальної комунікації дітей дошкільного віку в організації дозвілля відображено в результатах емпіричного дослідження. Використання старшими дошкільниками знань і навичок соціальної комунікації у вільному спілкуванні з однолітками і дорослими у нових ситуацій ігрової взаємодії під час дозвілля, ми зафіксували у переважній більшості дітей експериментальної групи відповідно до середнього і низького рівня сформованості соціально-комунікативної компетенції.

Цей факт свідчить про необхідність посилення уваги фахівців саме до організації дозвілля дітей як важливого середовища отримання ними практичних поведінкових навичок, розвитку творчої активності, самостійності, відповідальності за свій вибір, розвитку емоційної сфери особистості дитини як стимулятора і контролера відповідності її дій соціальним нормам, формуванню досвіду соціальних комунікацій з однолітками як моделі побудови взаємодії і ставлень у дорослому житті у суспільстві.

Розроблена програма відповідає вимогам «Базового компонента дошкільної освіти», враховує теоретичні і практичні результати проведеної нами дослідницької роботи.

Програма формування досвіду соціальної комунікації в процесі соціалізації дошкільників у дозвілльєвої діяльності.

Програма формування досвіду соціальної комунікації в процесі соціалізації дошкільників у дозвілльєвої діяльності спрямована на оволодіння дитиною дошкільного віку способами комунікації, які відповідають елементарним соціальним та морально-етичним нормам міжособистісних взаємин, формування здатності усвідомлювати власне місце у певному соціальному середовищі, позитивно сприймати себе і виявляти співчуття і співпереживання до оточуючих.

Сучасний компетентнісний підхід до розвитку особистості дитини визначає соціальну компетентність - основною метою і результатом ефективності її соціального розвитку. Соціально-комунікативна компетентність особистості є необхідним компонентом її соціалізації в суспільстві, успішної самореалізації в різних видах діяльності, спілкування і взаємодії з оточуючим середовищем. Формування елементів соціальної компетентності у старшому дошкільному віці і закріплення їх в соціально-комунікативному досвіді дитини є передумовою нормального психічного розвитку дитини, важливою складовою її підготовки до навчання у школі, здатності до успішного переходу на новий щабель соціального формування і розвитку.

Діяльність дитини і дорослих, що входить у сферу дозвілля дозволяє оптимізувати використання форм і методів її організації в умовах дитячого закладу освіти щодо розвитку комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку, елементів емпатійного інтелекту, готовності адекватно реагувати на нестандартні проблемні ситуації і взаємодіяти з колективом однолітків.

Програма орієнтована на дітей старшого дошкільного віку. Група учасників формується за згодою дітей, які за результатами діагностики демонстрували середній або низький рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності. Кількість учасників 5-10 осіб.

Мета програми - формування навичок соціальної комунікації старших дошкільників у спілкуванні і взаємодії з однолітками в дозвіллевій діяльності.

Програма спрямована на вирішення таких завдань:

- ознайомлення дошкільників з правилами і нормами спілкування і взаємодії з оточуючими;
- розвиток уміння розпізнавати та відтворювати почуття інших людей, виявляти до них співчуття, розпізнавати та регулювати власні емоційні стани;
- уміння вербально виражати особисті потреби та інтереси у взаємодії з однолітками та дорослими, дотримуватись правил і норм соціальної поведінки і ставлень;

- уміння приєднуватися до спільної ігрової діяльності з однолітками, спокійно реагувати на проблемну ситуацію, обирати адекватний спосіб вирішення конфліктних ситуацій.

Вирішення поставлених завдань передбачено в програмі за допомогою комплексного використання тренінгів та ігрової діяльності, що передбачає інтеграцію змісту, форм і методів організованого дозвілля в отриманні соціально корисних знань та формування навичок і умінь соціальної комунікації дітей старшого дошкільного віку.

Умови проведення занять: ігрові кімнати площею 20-25 м.2, килимове покриття або подвір'я установи. Матеріали – папір, фломастери, іграшки, картинки відповідного сюжету із зображеннями дітей та дорослих, смайлики, фото і відеоматеріали.

Методичною основою успішності її реалізації є дотримання наступних умов:

- програма передбачає комплексне застосування спеціальних ігор, вправ, тренінгових занять для розвитку соціальних компетенцій дошкільників;

- необхідною умовою оптимізації її соціально-педагогічного впливу є організація предметно-розвивального середовища, яке активізує ігрову взаємодію дітей, сприяє формуванню досвіду спілкування з дітьми та дорослими;

- керівництво передбачає право дитини на вільний і добровільний вибір дітей щодо способу участі у запропонованих заходах, методично обґрунтований підбір ігор, вправ, тренінгових занять, організацію цільових екскурсій та подорожей.

Засобами реалізації програми в дозвіллевій діяльності дошкільників є різноманітні види ігрової діяльності - сюжетно-рольові ігри, комунікативні ігор, ігри-драматизації тощо. Використання ігор з елементами тренінгу та вправ, спрямовано на усунення комунікативних бар'єрів та розширення контактної взаємодії учасників у різних ситуаціях спілкування, відпрацювання навичок розуміння себе та оточуючих людей і взаємин між ними, розвиток

уміння сприймати та визначати емоційні стани людини за зовнішніми проявами, виявляти співчуття підтримку у складних ситуаціях.

Зміст програми.

Здійснення програми передбачає використання часу, призначеного для самостійної діяльності дошкільників у вільний від виконання завдань основного освітньо - виховного процесу. Тривалість заняття - 45 хвилин.

Цільова група :

Програма призначена для організації роботи з дітьми 5-6 річного віку і спрямована на формування досвіду соціальної комунікації дітей в організованій дозвіллевій діяльності дитячого закладу освіти.

Програма розрахована на три місяці по дві зустрічі кожного місяця. За бажання – вона може бути продовжена, проте кількість зустрічей на місяць рекомендується не збільшувати.

Структура програми.

Програма складається із трьох тематичних блоків занять. Кожний блок містить два заняття з передбаченою структурою і змістовно пов'язаний із основною темою. Третьою складовою кожного блоку є подорож за межі дитячої установи (тематична прогулянка або екскурсія).

Блок 1. Я знайомлюсь із собою і світом

Заняття 1. Пізнавальна мозаїка

Заняття 2. У світі почуттів

Блок 2. Мої корисні навички.

Заняття 3. У згоді з світом і собою

Заняття 4. Мої товариші та друзі

Блок 3. Живемо в мирі і злагоді

Заняття 5. Спілкування і вирішення конфліктів

Заняття 6. Я зможу.

Структура занять: кожне заняття складається із трьох частин.

Вступна частина, завданням якої є створення сприятливого психологічного клімату в групі, привітання, організація зворотнього зв'язку між учасниками, встановлення правил гри.

Основна частина – організація ігрової діяльності дітей, актуалізація соціальних знань і навичок, надання нової інформації і обговорення доцільних способів взаємодії в умовах ігрового середовища.

Заключна частина - підведення підсумків, обговорення отриманих вражень, ритуал прощання.

Характеристика основних форм і методів реалізації програми

Використання вправ передбачає розвиток певних навичок дитини, які сприяють формування здатності до вияву тієї чи іншої складової досвіду соціальної комунікації. Так, використання дидактичної вправи «Намалюй майбутнє» спрямовано на визначення найбільш значимих для дитини характеристик і чинників дорослішання і соціалізації. На аркуші паперу дитині пропонують намалювати себе в майбутньому, прокоментувати, що необхідно щоб стати дорослим і тебе поважали і дорослі, і діти.

Мовленева вправа спрямована на збагачення загального комунікативного рівня розвитку дітей новим запасом слів та зворотів для організації спілкування, проведення корекції специфічного сленгу. Для цього дитині пропонують розглянути малюнок, на якому зображені ситуації взаємодії та спілкування дітей та дорослих, гарно його роздивитися і розповісти цікаво про те, що там зображено. Картинки об'єднуються в групи і розповідь дітей продовжується. Важливим результатом використання вправи є збагачення мовного запасу дитини, свідоме використання змістовно відповідних слів та зворотів, логіка і послідовність мислення дитини.

Творчі вправи орієнтовані на активізацію творчої уяви дитини, завдання спрямовані на пошук відповідей на достатньо складні питання суспільного характеру і отримання відповіді, яку дитина повинна пояснити. Так, вправа «Намалюй мені світ, у якому ти живеш» передбачає не тільки виконання дитиною прямого завдання, яке міститься у назві вправ, але й ще й відповіді на

питання – Світ – це що? Світ- це хто? А ти де в цьому світі? Як можна у світі намалювати тебе» Що ти робиш в ньому? Як до тебе ставиться світ? А ти до нього?. Так формується здатність дитини до усвідомлення того, що оточення – це не тільки коло близьких людей, а значно більший простір, до якого входять і близькі дитині люди, і вона сама, і ще багато людей, які живуть поряд.

Правила проведення тренінгових занять передбачають наступні:

- обов'язкова добровільна участь дитини у роботі, можливість входу і виходу із гри за власним бажанням,

- кожний учасник тренінгу має право висловлювати свою думку і здійснювати свій вибір, інші учасники його уважно вислухати і рахуватися із висловленими пропозиціями та думками,

- важливо перевіряти, наскільки діти розуміють зміст завдання і правила його виконання. Для цього ставляться уточнюючі запитання («Як ти зрозумів те, що треба зробити? «Чи все тобі зрозуміло із того, що було сказано?»), інколи необхідно запропонувати дитині повторити завдання,

- підведення підсумків для оцінювання ефективності проведеної роботи здійснюється при створенні зворотнього зв'язку з дітьми за допомогою запитань - Що тобі сподобалось у цій грі? Чого ти навчився у цій зустрічі? Де можна застосувати те, що ти сьогодні побачив і чому навчився?

Програма включає ряд ігор - тренінгів, які використовуються згідно плану проведення зустрічей.

Наприклад: ігровий тренінг «Будинок мрій» Мета: навчити дитини адекватно оцінювати власне соціальне становище (позицію, статус) та визначити соціальний статус своїх однолітків, товаришів. Матеріали - аркуш паперу із зображенням будинку. На початку роботи відбувається коротка бесіда, в якій активізується уява дитини, оптимізуються її уявленні про проживання людей в будинках на якому поверсі краще жити, чи повинен будинок бути гарним, які там живуть люди, як спілкуються між собою сусіди тощо. Наступним етапом – є розповідь про те, що намальований будинок- незвичайний. В ньому розташовуються для проживання в залежності від того,

як її оцінюють інші люди і як вона себе оцінює сама. Якщо людину всі вважають гарною-вона поселяється на верхніх поверхах, якщо ні-на нижніх. В обговоренні дітям задаються питання-Як ти вважаєш, на якому поверсі поселять твоїх друзів? А тебе? А що треба зробити тобі і твоїм друзям, щоб всіх вас поселили там, де ви того забажаєте? Окрім вербальних відповідей, дитина може домалювати будинок, внести зміни в зображення і пояснити свій вибір.

Ігрові тренінги в програмі передбачають використання форму проведення – бесіда-гра. В основі такої форми роботи лежить принцип багаторівневого спілкування і контактів дитини – з дорослими і з однолітками. Це спілкування має характер ігрового навчання і ігрової діяльності дітей. У бесіді – грі головним героєм стає улюблений персонаж, що підсилює не тільки розвивальний зміст діяльності, але й посилює бажання дітей ще і ще раз повертатися до взаємодії з героєм попередньої гри. Наприклад, бесідо – гра «Що сказав ввічливий зайчик?» дозволяє визначити готовність знаходити необхідні мовленнєві форми в різних несподіваних ситуаціях; користатися формами мовленнєвого етикету, якщо вони є в мовленнєвому досвіді дитини. Наочним матеріалом для проведення бесіди - гри може стати або зображення героя бесіди, або реальна іграшка або його зображення в іншому форматі. Методик проведення гри передбачає знайомство дитини із самим ввічливим зайчиком у світі, а потім разом із зайчиком дитина повинна розглянути запропоновані малюнки із зображенням різних ситуацій і прокоментувати їх від імені зайчика (або іншого обраного дітьми головного героя гри).

Для активізації соціально-комунікативних навичок старших дошкільників було розроблено три блоки ігрових тренінгів. До першого блоку увійшли ігрові тренінги, спрямовані на відпрацювання навичок правильно розуміти і враховувати позицію співрозмовника у тій чи іншій ситуації. Для цього необхідно було правильно зрозуміти і передати емоції за допомогою жестів, міміки. В коментарях – деталізувати почуття й емоційні стани, прокоментувати причини і події, що могли викликати їх появу. Прикладами таких ігор є ігри «Відгадай настрій», «Дзеркало», «Театр масок», в процесі яких діти мають

завдання максимально точно визначити і передати певні емоції за допомогою міміки та жестів, зрозуміти і передати стан інших гравців. На більш пізніх етапах, коли діти засвоюють правила гри і достатньо гарно їх виконують додатковим завданням стає прохання зобразити емоцію не тільки за допомогою міміки, але й відобразити її в кольорі, обравши необхідний тон і відтінок. Такі завдання розвивають здатність дитини 5-6 років не тільки розуміти внутрішній стан іншої особи, але впливають на формування емоційного досвіду дошкільника, збагачують його новими почуттями і емоційними переживаннями.

Другий блок тренінгових ігор спрямований на оволодіння старшими дошкільниками навичками прояву доброзичливості, чуйності, уміння висловлювати власну точку зору, враховуючи почуття інших людей. Саме на вирішення цих завдань спрямовані використані в програмі ігри «Що ви відчуваєте?», «Хто має рацію?», «Як допомогти другу?». В цих іграх передбачено наявність ведучого, який розповідає дітям історію із життя групи, дитячого садочка, в якому вони перебувають, або іншу історію, з якою діти гарно знайомі. (гра «Хто має рацію?») і пропонує визначити, хто в цій історії був правий, а хто повинен вибачитися. Думки дітей можуть розділитися, пояснення своєї точки зору різними дітьми можуть суперечити одна одній. Головним завданням і метою проведення даної гри є визначення істини, уникаючи сварок між дітьми, спонукаючи їх до спокійного ведення діалогу, стимулюючи вияв в обговоренні доброзичливого ставлення і спокійного обговорення подій.

Ігри циклу «Що відчуваєте?» спрямовані на розширення спектру дитячих емоцій через їх обговорення з однолітками. Методика проведення гри передбачає вибір ведучим будь-якого словосполучення (Іде сніг), пропозицію учасникам гри розповісти і обговорити своє власні почуття, які вони переживають, коли спостерігають за подібним явищем природи. Словосполучення обираються спонтанно, без будь-яких попередніх домовленостей. Мета цієї гри навчити дітей толерантно сприймати різні точки

зору на одне і те ж явище, уміння пов'язувати вербальний вислів із внутрішніми почуттями і емоціями, які переживає людина у цей момент. Коректним може бути використання в цих видах ігрової діяльності використання методики інтерв'ю., коли дітям потрібно не тільки спокійно вислухати ту чи іншу точку зору своїх друзів, але й підтримати її за допомогою додаткових уточнюючих запитань. Для цього треба її добре уважно слухати партнера, зрозуміти його, виявити бажання підтримати його і допомогти обґрунтувати свої враження.

Розвитку навичок кооперації присвячено третю групу ігрових тренінгів програми. Завдання цього блоку спрямовані на активізацію кооперації дошкільників, формування навичок діяти за допомогою спільних зусиль заради досягнення суспільно значимої мети. Важливими навичками взаємодії, які формуються іграми цього блоку є навички налагоджування контактів, способи досягнення домовленості та встановлення доброзичливих взаємин між собою . Формування таких навичок відбувається за допомогою ігор «Комплімент», «Добрі слова», «Чарівна скринька», «Чарівний букет квітів» ат ін. В цих іграх – тренінгах дошкільники навчаються помічати позитивні якості інших дітей, бути уважним, будувати доброзичливі відносини, говорити один одному добрі слова та компліменти. Головна мета використання ігор та тренінгів цього блоку – формування навичок співпраці, співбесіди, співіснування в цілому. Важливим аспектом використання в програмі названих ігрових форм є їх потенціал щодо зняття емоційного напруження у групі, поліпшення їх настрою та самопочуття, підвищення рівня взаєморозуміння між дітьми, спонукання дітей до саморозвитку та самовдосконалення.

Соціальна ефективність програми:

- формування у дітей 5-6 років уявлень про загальнолюдські цінностей, особливості взаємодії з оточуючими людьми, досвіду соціально-цінної поведінки і ставлень;

- збагачення досвіду соціальної комунікації дошкільника навичками емоційної саморегуляції поведінки, безконфліктного спілкування та взаємодії з однолітками;

- підвищення рівня розвитку основних комунікативних, емоційно - вольових здібностей, інтегративних якостей особистості;

- формування способів активного творчого самовираження у ігровій діяльності під час дозвілля.

Програма передбачає оптимізацію процесу соціалізації дітей дошкільного віку в умовах організації дозвілля закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі представлено узагальнені результати аналізу досліджень науковців щодо визначення педагогічного змісту процесу соціалізації дошкільників у дозвіллевій діяльності. З точки зору компетентнісного підходу обґрунтовано мету, зміст, організаційне забезпечення кінцевого результату соціалізації дошкільника засобами дозвіллевої діяльності, а саме - формування його соціально-комунікативної компетентності. Узагальнено основні дидактичні умов, які забезпечують розвиток дитини дошкільного віку як соціально-творчої, активної особистості.

Визначено принципи, мету і завдання соціально-педагогічної організації дозвілля дошкільників як важливого чинника соціалізації особистості у дошкільному віці. Проаналізовано досвід роботи дошкільних закладів освіти щодо організації дозвіллевої діяльності дітей дошкільного віку, форм і методів їх роботи, охарактеризовано напрямки і зміст провідних видів дозвіллевої діяльності, які використовують заклади, висвітлено основні методичні прийоми і творчі знахідки спеціалістів щодо соціалізації дошкільників у різних видах роботи гуртків.

В розділі здійснено характеристику проведеного емпіричного дослідження. Визначено його актуальність, мету, завдання, базу проведення і склад учасників. В матеріалах розділу обґрунтовано методика та інструментарій проведеної дослідницької роботи, визначено етапи, методи, правила проведення і вимоги до використання інструментарію. Представлено зразки діагностичних методик і отримані результати.

Другий розділ роботи містить розроблену програму формування досвіду соціальних комунікацій в процесі соціалізації дошкільників у дозвіллевій діяльності. Програма виконана з дотриманням вимог щодо її структури, змісту, використаних для роботи вправ, тренінгових занять та ігрових ситуацій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати дослідження процесу соціалізації дітей дошкільного віку дають нам підстави зробити висновки

1. В наукових дослідженнях розроблено ряд теорій, в яких було представлено різні погляди на процес входження людини в суспільство, шляхи засвоєння його традицій і вимог до виховання підростаючого покоління, способів задоволення його потреб і систему очікуваних результатів

Сучасні концепції соціалізації особистості орієнтовано на вивчення таких аспектів соціалізації як соціально-психологічні особливості протікання соціалізуючих процесів у різних вікових групах, вплив соціокультурної ситуації на соціально-педагогічне керівництво процесом, особливості соціального виховання як відносно соціально контрольованої соціалізації підростаючих поколінь. Автори наголошують на суттєвому підвищенню вимог суспільства і до дії існуючих в ньому інститутів соціального виховання, які повинні готувати молоде покоління до життя в нових і дуже непростих умовах виживання.

Особливої актуальності питання соціалізації особистості набувають на ранніх етапах соціального становлення особистості, а саме – у дошкільному віці, коли закладаються основи соціальної поведінки і ставлень людини до суспільства і самої себе.

Важливою для нашого дослідження є характеристика індивідуальних особливостей дітей цієї вікової групи. На думку науковців, дошкільний вік є важливим етапом формування дитини як суб'єкта діяльності, спілкування і пізнання. В цей період формуються важливі психічні якості і особливості дитини, зростає пізнавальна активність, яка обумовлена розвитком смислової пам'яті, довільної уваги, операційних систем логічного мислення. Вдосконалення мовлення сприяє підвищенню якості процесів пізнання навколишньої дійсності, активізації спілкування з однолітками і дорослими, розвитку різних видів дитячої діяльності..

Соціальний досвід, який формується в дошкільний період є основою її подальшого самовизначення і самоствердження в суспільстві. Незалежно від джерел його формування – важливо те, що дитина в цих процесах здійснює власний саморозвиток і самореалізацію, стає соціально компетентною.

Як цілісну і динамічну структуру, соціальну компетентність дитини дошкільного віку аналізують в своїх дослідженнях науковці С. Архипова, М. Докторович, О. Кононко та ін.. Вони вважають, що рівень сформованості соціальної компетентності дошкільника виявляється у спілкуванні, взаєминах та діяльності.

Особливе місце займає спілкування, яке може об'єднує дитину з колективом однолітків, дорослого і дитину, допомагає дорослому передавати маляті соціальний досвід, а дитині — приймати цей досвід, який подається їй у полегшеній формі, з урахуванням рівня її розвитку і психічних особливостей.

Таким чином, соціальну компетентність дитини дошкільного віку ми визначаємо як відповідну інтеграцію знань, умінь і ставлень, які планомірно, цілеспрямовано та систематично розвиваються під час виховання та навчання і виявляються в соціальній активності і гуманістичній спрямованості особистості.

Як інтегральна якість особистості, вона складається із комплексу емоційних, мотиваційних та характерологічних особливостей дитини. У структурі соціальної компетенції науковці виділяють емоційно - почуттєвий, мотиваційно - ціннісний та діяльнісно - поведінковий компонент.

Вони відповідають структурі соціального досвіду, який накопичує дитина в дошкільному дитинстві і визначаються рядом характеристик дитини дошкільного віку. Це – здатність дитини адекватно оцінювати та реагувати на прояви емоцій та почуттів інших людей, сприймати себе в контексті колективу однолітків та дорослих; за умови зміни соціальної ситуації узгоджувати свої соціальні потреби, інтереси та ціннісні орієнтації з потребами та очікуваннями інших людей; здатність налагоджувати гармонійні доброзичливі стосунки і спільні діяльність як в колективі однолітків, так і з оточуючими дорослими.

Важливим для нашого дослідження є висновок науковців, які результатом соціалізації дошкільника на особистісному рівні визначають сформовану соціально-комунікативну компетентність, показниками сформованості якої, є навички орієнтування в соціальних ситуаціях, здатність правильно визначати особливості свого емоційного стану і стану інших людей, уміння здійснювати вибір адекватних способів спілкування з оточуючими і реалізовувати його у своїй поведінці.

2.Погоджуючись із провідними науковцями щодо визначення важливої ролі ранньої соціалізації людини у формуванні основ соціально цінних інтегративних якостей людини, в нашому дослідженні ми проаналізували виховний потенціал дозвіллевої діяльності як чинника соціалізації дошкільників.

Важливими для нашого дослідження є наукові роботи в яких висвітлюється соціокультурне значення дозвілля та наукові доробки, які визначають вплив соціокультурного середовища на розвиток дитини

На основі аналізу наукових досліджень та узагальнення їх провідних ідей ми визначили основні підходи до визначення понять «вільний час» і «дозвілля», узагальнили їх зміст і завдання в житті людини.

Так, наукові підходи до визначення дозвілля, які представлені в наукових роботах провідних сучасних науковців дозволяють визначити дозвілля як вільний від роботи і навчання час, який особистість використовує для свого духовного і фізичного розвитку. На думку науковців,дозвілля - це і час відпочинку, і час, коли в людини формуються базові соціальні і моральні цінності, розвиваються соціально-моральні якості, відбувається активне формування і збагачення позитивного досвіду спілкування і взаємодії з оточуючими, що визначає необхідність його змістовного наповнення і відповідною організацією.

Як особлива сфера соціалізації дітей дошкільного віку, дозвілля є зоною реалізації їх природних інтересів та потреб, особистих та соціальних очікувань,

які спрямовані на розвиток активності, творчої ініціативи, пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору діяльності.

Дозвілля має яскраво виражений суспільний характер. В його організації виявляється особливий зміст взаємодії життя особистості і характеру суспільних відносин, що її оточують. Саме цей факт містить великі можливості для виховання дитини, її становлення і розвитку як особистості, набуття і збагачення досвіду соціальної комунікації і взаємодії, опанування формами поведінкових дій у вирішенні життєвих проблем і складних життєвих ситуацій. Організована дозвіллева діяльність стає для дитини джерелом формування ціннісних орієнтацій, культурних і духовних потреб, смаків, інтересів, розвитку емоційно - вольової сфери.

Розглядаючи дозвілля як найважливіший засіб соціалізації та індивідуалізації дитини, ми в нашому дослідженні спирались на висновки науковців про різноманітність способів його вияву як соціального явища.

Як особлива сфера соціалізації дітей дошкільного віку, дозвілля є зоною реалізації їх природних інтересів та потреб, особистих та соціальних очікувань, які спрямовані на розвиток активності, творчої ініціативи, пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору діяльності.

Сутністю дитячого дозвілля є творча невимушена поведінка (взаємодія з навколишнім середовищем) дітей у вільній для вибору роду занять і ступеня активності просторово-часовому середовищі, детермінований внутрішньо (потребами, мотивами, установками, вибором форм і способів поведінки) і зовні (факторами, що породжують поведінка).

Для визначення виховного потенціалу дозвілля в процесі соціалізації дитини дошкільного віку ми узагальнили його основні функції-функцію самореалізації, функцію творчого розвитку особистості дитини, комунікативна та просвітницьку функції. Проведений аналіз наукових джерел дозволив дійти до висновку, що дозвілля має яскраво виражений суспільний характер. В його організації виявляється особливий зміст взаємодії життя особистості і характеру суспільних відносин, що її оточують. Саме цей факт містить великі

можливості для виховання дитини, її становлення і розвитку як особистості, набуття і збагачення досвіду соціальної комунікації і взаємодії, опанування формами поведінкових дій у вирішенні життєвих проблем і складних життєвих ситуацій. Організована дозвіллева діяльність стає для дитини джерелом формування ціннісних орієнтацій, культурних і духовних потреб, смаків, інтересів, розвитку емоційно - вольової сфери.

3.Процес керівництва процесом соціалізації дитини-дошкільника в організації дозвілля відображає професійну інтерпретацію соціальним педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її в чинник соціально-особистісного становлення.

Аналіз педагогічних наукових праць дозволив зробити деякі узагальнення стосовно найважливіших умов, які забезпечують розвиток соціальної, творчої особистості в організації дозвіллевої діяльності, серед яких: творчий характер виховного процесу, пріоритет виховання, діалог як засіб інтелектуальної співтворчості.

Охарактеризовано принципи і завдання соціально-педагогічної організації дозвілля дошкільників. Провідними принципами визначено: активізацію і підтримання інтересу або створення нових інтересів, нової спрямованості культурно - дозвіллевої діяльності дитини молодшого шкільного віку; принцип колективної культурно-дозвільної діяльності; принцип морального і естетичного формування особистості. Всі вище перераховані принципи визначають окремі сторони процесу культурно-дозвільної діяльності, взаємопов'язані і в своїй сукупності лежать в основі організації самостійної, вільної діяльності, дитячого відпочинку, розваг, свят, самоосвіти дитини, її творчої діяльності.

Завданнями соціально-педагогічної організації дозвілля дошкільників є створення умов для самореалізації і самовиховання у сфері вільного часу; підвищення морального і культурного рівня розвитку дитини; включення до соціально-значиму дозвільної діяльності. В дослідженні представлено досвід використання різних видів дозвіллевої діяльності в роботі дошкільних установ

4. В роботі представлено хід і результат проведеного емпіричного дослідження розвитку соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку у дозвіллевій діяльності. Визначено його мету, завдання, представлені методи дослідження рівні і критерії оцінювання розвитку соціально-комунікативної компетентності дошкільників

Отримані результати проведених діагностичних методик дозволили зробити наступні висновки: високому рівні розвитку соціально-комунікативної компетентності 30% дітей старшого дошкільного Середній рівень розвитку соціально-комунікативної компетенції демонструють 40% дошкільників непорозумінь. Низькому рівню сформованості соціально-комунікативної компетентності відповідають 30%. дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи

Соціально-педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей і специфіки на етапі дошкільного дитинства, аналіз результатів емпіричного дослідження дозволили розробити програму формування соціально-комунікативної компетентності старших дошкільників у дозвіллевій діяльності дитячого закладу освіти. В дослідженні представлено актуальність програми, її теоретичне обґрунтування, висвітлено структуру, зміст, охарактеризовано основні форми і методи реалізації програми, визначено правила проведення тренінгових занять, наведено приклади і методичку їх проведення, представлено соціальну ефективність програми.

Програма може бути використана соціальними педагогами, вихователями, керівниками гуртків у дошкільних закладах освіти в організації дозвіллевої діяльності вихованців. У перспективах покращення нашої програми є:

1. Розробити парціальну програму соціалізації дітей дошкільного віку у дозвіллевій діяльності для впровадження в роботу соціального педагога дитячого закладу освіти

2. Збагатити виховний матеріал розробкою програми екскурсій та подорожей, обґрунтувати форми і методи соціалізації дошкільників в умовах паркових комплексів.

3. Розробити стратегію доручення батьків до організації дозвілля дітей у відкритому соціальному просторі громади.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні ролі батьків у формуванні соціально-комунікативної компетентності дошкільника, ролі громади у соціалізації дітей дошкільного віку, вивченні форм і методів взаємодії закладу дошкільної освіти з культурно-освітніми установами громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть : монографія / за ред. В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович . - Київ. : УДЦССМ, 2001. 342 с.
2. Артемова Л. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : [кн. для вихователів дит. садків та батьків]. Київ: Томіріс, 1995. 112 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Байер О. Н., Погрибняк Н.В. Социокультурная пространственно-предметная среда и ее влияние на художественно-эстетическое развитие ребенка дошкольного возраста: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/indexforum.php>.
5. Бойчев І. І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвіл- левої діяльності учнів : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 Одеса, 2005. 21 с.
7. Бочелюк В. Й. Дозвіллєзнавство: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
8. Бобак О.Б. Педагогічні засади соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї у II-й половині ХХ століття: дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. /Дрогобицький державний педагогічний університет. Дрогобич, 2015. 200с.
9. Богущ А.М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
10. Вальнер Н. Социализация дошкольника в семье и образовательных учреждениях : дис.... канд. социол. наук: 22.00.04/ Московский государственній університет сервиса. Москва., 2006. 152 с.
11. Волков Ю.Г. Социология в вопросах и ответах. Москва: Гандарика, 1999. 349 с.

12. Воловик А. Ф. Педагогика досуга : учеб. пособие. Москва : Флинта, 1998. 240 с.
13. Гіденс Е. Соціологія. Київ: Основи, 1999. 142 с.
14. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за заг. ред. Гаврик Н. В. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
15. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник / за ред. Т. О. Піроженко. Київ.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
16. Дитяча психологія: навчальний посібник./ за ред. Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ: Академвидав, 2008. 432
17. Енциклопедія дитячого свята / Н. В. Кулинич, Л. В. Савченко. Харків: Основа, 2007. 272 с.
18. Загоруйко Д. Е. Педагогическое сопровождение ценностно-ориентированной детской игровой деятельности в учреждениях культуры: автореф. дисс..... канд. пед. наук: 13.00.05. Москва. 2009. 22 с
19. Зборовский Г. Е. Социология досуга и культуры / Г. Е. Зборовский. - Москва : Альтекс, 2006. 242 с.
20. Ісаєва І.Ю. Дозвільна педагогіка. навчальний посібник. Москва: Флінта, 2010. - С. 26
21. Карасьова К.М. Формуємо ціннісні орієнтири у грі. Дошкільне виховання. №2. 2015. С.14-17
22. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія . Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 536 с.
23. Кочубей Н. В. Культурно-дозвіллева діяльність дітей у просторі сучасного «дорослого» суспільства. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Kis/2012_2/4.pdf.
24. Корнев М. Н. Соціальна психологія. Київ: Наукова думка, 1995. 463с.
25. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.

26. Колесіна Т.Є. Особливості виховання дітей старшого дошкільного віку, схильних до негативних проявів поведінки: дис. ... канд..пед.наук: 13.00.01 /Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 1997. 190 с.
27. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва: КГУ 1989.459с.
28. Кон И.С. Ребенок и общество. Москва: Педагогика, 1988. 271 с.
29. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: дис.... канд.пед.наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2004. 246 с
30. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище /Т. В. Кравченко. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук, праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ. 2006. Вип.9.С.23-29
31. Кравченко Т. В. Особистість і соціальне середовище: проблеми взаємодії / Т. В. Кравченко Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ - Житомир : Волинь, 2003. Кн. І.С. 132-137.
32. Краткий психологический словарь / Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. С. 34-45.
33. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ: Стилос, 2000. 336 с.
34. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника Київ: Світич, 2009. 210с.
35. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія / за ред. Т. І. Ковальчук, Т. Ф. Мельничук.Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013.536 с.
36. Кльонон Н.В. Культурно-досуговая сфера УДОД. Додаткова освіта і виховання. 2008. № 7. С. 12-18.
37. Лукашевич Н. П. Социология воспитания. Киев : МАУП, 1996. 180 с.
38. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 112 с.

39. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип.20 (1-2016). Ч.2. С.229 - 234
40. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2005. 448с.
41. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04 Київ, 2000. 19 с.
42. Парсонс, Т. О структуре социального действия. Москва: Академический проект, 2000. 880 с.
43. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки : навч. посібник Київ: Абрис, 1998. 448 с.
44. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск: Современ. слово, 2005. 720 с.
45. Піча В. М. Культура вільного часу: філософсько-соціальний аспект. Київ: Світ, 1990. 152 с.
46. Попов В. В. Культурно-досуговая деятельность в контексте научного исследования : монографія. Тюмень, 2004. 176 с.
47. Печенко І. П. Дитина в сучасному соціально-педагогічному просторі: проблема захисту прав . Зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2005. № 6(45). С. 45-53.
48. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва: Международная пед. академия, 1994. 476 с. С. 217.
49. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ: Академвидав, 2008. 431 с.
50. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. Москва: Мысль. 1971. 351 с
51. Пугачев, А. И. Социализация учащихся в сфере досуга. Молодой ученый. 2013. № 1. С. 365-368.

52. Соціальна педагогіка : словник-довідник /за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
53. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія /за ред. І.П.Рогальської. Київ: Міленіум, 2008. 400с.
54. Рогальська І.П. Теоретико – методичні засади соціалізації особистості у дошкільному: дис. ... док.пед.наук: 13.00.05 / Луганський національний університет. Луганськ, 2009. 499 с.
55. Русанова В. С. Воспитательный потенциал центров детского досуга. Челябинск : ЧГИИК, 1998. 79 с.
56. Семчук С. І. Особливості впливу засобів масової інформації на соціалізацію дітей дошкільного віку: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08/Уманський державний педагогічний університет.Умань, 2010. 185 с.
57. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.- метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 112 с.
58. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. Київ: Академія, 2002. 560 с.
59. Соціологія : короткий соціологічний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. Київ : Український Центр духовної культури, 1998. 730 с.
60. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. Київ: Каравела, Львів : Новий світ. 2000, 2002. 480 с.
61. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ: Радянська школа, 1978. 263 с.
62. Сухомлинський В. О. Наші традиції. Вибр. твори : в 5 т. Київ: Рад. шк., 1977. Т.4. С. 79-88.
63. Сучасне дошкільня: реалії та перспективи : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2008. 323 с.
64. Волкова Н. П Педагогіка: посібник. Київ: Академія, 2001. 576 с.
65. Эриксон Э. Г. Идентичность : юность и кризис. Москва: Прогресс, 1996. 396 с.

66. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : Мадрид, 2015. 330 с.
67. Хуторской А.В. Современная дидактика. СПб.: Питер, 2001. 544 с.
68. Черниш Н. Й. Соціологія. Львів: Кальварія, 2003. 540 с.

Додатки

Додаток А

Таблиця 2.1

Результати опитування методом розширеної бесіди %

Критерії	Кількість дітей	Відсотки
Знають і використовують правила поведінки адекватно до ситуації спілкування	3	30%
Знають правила, але використовують їх частково, здатність до компромісу демонструють, коли такий досвід із зауваженнями дорослих уже отримали, але тільки у подібній ситуації до тої, що зафіксована у минулому досвіді. Зміна порядку розвитку подій уже викликала ускладнення	4	40%
З правилами не знайомі, або не розуміють як їх треба використовувати, нездатні у своїх діях враховувати інтереси інших	3	30%

Додаток Б

Таблиця 2.2

Сприйняття дитиною колективу однолітків і свого місця у ньому (%)

Відповіді	Кількість дітей	Відсотки
Вірно визначають і аргументують зображені на малюнку емоційні стани	3	30%
Вірно визначають емоційні стани, але не наводять приклади	4	40%
Помиляються у визначенні емоційних станів, не наводять приклади	3	30%

Додаток В.

Таблиця 2.3

Результати вияву соціально-комунікативної компетентності дошкільників
за методикою «Незакінчені історії» %

Рівні	Кількість дітей	Відсотки
Дитина адекватно реагує на ситуацію, демонструють знання норм і правил поведінки, виявляють співчуття і взаємопідтримку	3	30%
Дитина розуміє ситуація не повною мірою, свій варіант закінчення аргументує недостатньо, співчуття не виявляє	4	40%
Дитина не хоче обговорювати ситуацію або її варіант продовження розповіді не аргументований і не відповідає суспільно-прийнятним орієнтирам поведінки	3	30%

